राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समितिको ४२ औं बैठकको प्रतिवेदन

नेपाल सरकार

राष्ट्रिय योजना आयोग

सिंहदरबार

जेठ, २०७५

विषय - सूची

१. राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समितिको २०७५ जेठ २१ मा बसेको ४२ औं बैठकले गरेका निर्णयहरु.......१

२. राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समितिको ४२ औं बैठकको संक्षिप्त प्रतिवेदन ३

३. पृष्ठभूमि.. ७

४. आ.व.२०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकको प्रगति स्थिति ८

५. राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरुको आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको प्रगति १३

६. पुनर्निर्माणसम्बन्धी प्रगति स्थिति..२२

७. राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समितिको ४१ औं बैठकका निर्णयहरूको प्रगति स्थिति.........................२३

८. विभिन्न मन्त्रालयहरूवाट राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समितिमा प्रस्तुत गर्न प्रस्तावित समस्याहरू..... २७

९. आयोजनाहरूको स्थलगत निरीक्षण ३२

१०. विकास आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको स्वतन्त्र तेस्रो पक्षबाट भएको मूल्यांकनको सारांश......................३७

११. मन्त्रालयस्तरीय विकास समस्या समाधान समितिको बैठक विवरण... ४२

१. राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समितिको २०७५ जेठ २१ मा बसेको ४२ औं बैठकले गरेका निर्णयहरु

१) मेलम्ची खानेपानी आयोजनाबाट प्रभावित क्षेत्रका बासिन्दालाई लाभको निश्चित अंश उपलब्ध गराउने र यसबाट अन्य क्षेत्रमा पर्ने प्रभावलाई समेत दृष्टिगत गरी उपयुक्त सुझाव पेश गर्न राष्ट्रिय योजना आयोगका खानेपानी हेर्ने माननीय सदस्यको संयोजकत्वमा अर्थ र खानेपानी मन्त्रालयका सचिव तथा मेलम्ची खानेपानी आयोजनाका कार्यकारी निर्देशक सदस्य र आयोगका सम्बन्धित सहसचिव सदस्य सचिव रहने कार्यदलबाट २०७५ साउन मसान्त भित्रमा अध्ययन गराई प्राप्त हुने सुझावका आधारमा निर्णय लिने ।

२) तयारी बिष्फोटक पदार्थ आयात गर्न कुनै अबरोध नरहे पनि विष्फोटक पदार्थका लागि आबश्यक कच्चा पदार्थ आयातमा केही अबरोध रहने गरेकाले परराष्ट्र मन्त्रालय र उद्योग, बाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयले सरकारी तहमै भारतसँग वार्ता गरी यस्तो कच्चा पदार्थ आयातलाई २०७५ साउन मसान्त भित्रमा सहज बनाउने र नेपाली सेनाबाटै बिष्फोटक पदार्थ तयार गर्न लगाई विकास निर्माण कार्यमा यसको अभाव नहुने ब्यवस्था गर्ने।

३) गरिव पहिचान हुन बाँकी रहेका जिल्लाहरुमा आ.ब. २०७५/७६ को वजेटमा घोषणा भए अनुरुप कार्यक्रम राखी २०७६ चैत्रसम्म सर्वेक्षण सम्पन्न गराउने । गरिव पहिचान भइसकेका जिल्लाहरुमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारहरुले कार्यक्रम संचालन गर्दा गरिव परिवारलाई लक्षित गरी क्षमता विकास तथा आयआर्जन लगायतका क्रियाकलापहरु र सेवा सुविधाहरु उपलब्ध गराउँदै जाने ।

४) सूचना तथा संचार प्रविधि मन्त्रालयले इन्टरनेटको पहूँच नभएका सबै स्थानीय तहमा आगामी दुई बर्षभित्रमा पहूँच पुर्‍याइ स्थानीय तहको व्यवस्थापन तथा सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउने आधार सिर्जना गर्ने ।

५) प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई उपलव्ध गराइएको अनुदान रकमबाट संचालित कार्यक्रमको प्रगति सम्बन्धित तहगत सरकारमा समीक्षा गरी वित्तीय तथा भौतिक प्रगति चौमासिक रुपमा तथा हासिल भएको नतिजा केन्द्रमा बार्षिक रुपमा लिनेगरी राष्ट्रिय योजना आयोगले अर्थ मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय र अन्य बिषयगत मन्त्रालयहरुसँग समन्वय गरी २०७५ साउन मसान्तभित्रमा नतिजामूलक प्रतिवेदन प्रणालीको विकास गर्ने । यस्तो प्रतिवेदन सूचना प्रविधिमा आधारित गराई एउटै सफ्टवेयरमार्फत लिने ब्यवस्था गर्ने ।

६) राष्ट्रिय राजमार्ग तथा नगर र शहरी क्षेत्रमा नयाँ सडकहरुको डिजाइन, निर्माण र बिस्तार गर्दा भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय र उर्जा मन्त्रालयले समन्वय गरी राइट अफ् वे मा विद्युत् प्रसारण लाइन समेत निर्माण गर्न सकिने ब्यवस्था मिलाउने ।

७) कृषि, भूमि ब्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालयले संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयसँग समन्वय गरी मालपोत र नापी जस्ता सोझै जनतालाई सेवा प्रवाह गर्ने निकायमा २०७५ असार मसान्तभित्रमा जनशक्ति आपूर्ति गरी सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउने ब्यवस्था मिलाउने ।

८) लालपूर्जा नभएको जग्गामा बसिरहेका वा सडक क्षेत्रका घर टहराको क्षतिपूर्ति सम्बन्धमा अध्ययन गरी उपयुक्त सुझाव पेश गर्न राष्ट्रिय योजना आयोगका भूमि ब्यबस्था हेर्ने मा. सदस्यको संयोजकत्वमा भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात, अर्थ, उद्योग, कृषि, भूमि ब्यवस्था तथा सहकारी (भूमि व्यवस्था तथा सहकारी), उर्जा, रक्षा तथा शहरी विकास मन्त्रालयका सचिवहरु सदस्य र आयोगका सम्बन्धित सहसचिव सदस्य सचिव रहने कार्यदल गठन गरी २०७५ साउन मसान्तभित्र सुझाव लिने ।

९) आयोगले गराएको मूल्यांकन प्रतिवेदन समेतका आधारमा बैदेशिक सहयोग निरन्तर नभए पछि हालसम्म गरिवी निवारण कोषले सिर्जना गरेको सम्पत्तिको संरक्षण, सामुदायिक संस्था वा ब्यक्तिहरुसँग रहेको घुम्ती कोष रकमको सदुपयोग, सामुदायिक स्तरमा रहेका विभिन्न समूहहरुको एकिकरण गरी एउटै ब्यक्ति धेरै समूहमा रहने स्थितिको अन्त्य, स्थानीय तहहरुको यस्तो कार्यक्रम संचालनमा रहने भूमिका, सामुदायिक संस्थामा वचत रकमको

परिचालनमार्फत सीप तथा उद्यमशीलताको विकास र आयआर्जन तथा रोजगारीका अवसर सिर्जना एवम् गरिवी निवारण कोषको पुन:संरचना सम्बन्धमा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको संयोजनमा, राष्ट्रिय योजना आयोग, अर्थ, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन, महिला, उद्योग र कृषि, भूमि ब्यवस्था तथा सहकारी (भूमि व्यवस्था तथा सहकारी), मन्त्रालयका सचिवहरु संलग्न गराई तीन महिनाभित्र एकिकृत कार्यक्रम प्रस्ताव तयार गर्न लगाउने ।

१०) शिक्षा, स्वास्थ्य, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन, महिला वालवालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय लगायतका मन्त्रालयहरु र प्रारम्भिक वाल विकास क्षेत्रमा काम गर्ने विभिन्न क्षेत्रका सरोकारवालाहरुको सुझाव तथा सहयोग लिई राष्ट्रिय योजना आयोगले प्रारम्भिक वाल विकाससम्बन्धी बहुक्षेत्रीय रणनीतिको मस्यौदा २०७५ कार्तिक मसान्त भित्रमा तयार गर्ने ।

२. राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समितिको ४२ औं बैठकको संक्षिप्त प्रतिवेदन

२.१ बैठकको संक्षिप्त विवरण

सम्माननीय प्रधानमन्त्री श्री के.पी. शर्मा ओलीज्यूको अध्यक्षतामा राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समितिको ४२ औं बैठक मिति २०७५ जेठ २१ गते बस्यो । बैठकमा माननीय मन्त्रीहरु, राष्ट्रिय योजना आयोगका माननीय उपाध्यक्ष, माननीय राज्यमन्त्रीहरु, राष्ट्रिय पुनःनिर्माण प्राधिकरणका कार्यकारी निर्देशक, नेपाल सरकारका मुख्य सचिव, महालेखा परीक्षक, नेपाल राष्ट्र बैंकका गभर्नर, नेपाली सेनाका प्रतिनिधि, आयोगका माननीय सदस्यहरु र नेपाल सरकारका सचिवहरुको उपस्थिति रहेको थियो ।

२.२ राष्ट्रिय योजना आयोगका माननीय उपाध्यक्षको प्रस्तुतीको संक्षिप्त विवरण

बैठकमा माननीय उपाध्यक्ष डा. पुष्प राज कँडेलले समष्टिगत आर्थिक सूचकहरु, आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिक सम्मको बजेट खर्च, कार्यक्रम तथा आयोजनाहरुको प्रगति, राष्ट्रिय गौरबका आयोजनाहरुको प्रगति स्थिति, पुनःनिर्माणसम्बन्धी प्रगति, समितिका विगतका निर्णयको कार्यान्वयन स्थिति तथा समस्याहरु, आयोगबाट आयोजनाहरुको स्थलगत अनुगमन गर्दा देखिएका समस्याहरु, र विभिन्न मन्त्रालयहरुबाट निर्णयका लागि प्रस्तावित विषयहरुको सम्बन्धमा प्रस्तुत गर्नु भएको थियो ।

समीक्षा अवधिमा चालू आ.व.२०७४/७५ मा पहिलो प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाहरुमध्ये ८० प्रतिशतभन्दा बढी प्रगति हासिल गरेका आयोजनाहरुको संख्या ११४ (३२.९ प्रतिशत) रहेको पाइयो । त्यस्तै, ५० देखि ७९ प्रतिशतसम्म प्रगति भएका आयोजनाहरुको संख्या १२२ (३५.३ प्रतिशत) र ५० प्रतिशतभन्दा कम प्रगति भएका आयोजनाहरुको संख्या ८७ (२५.२ प्रतिशत) रहेको पाइयो । बाँकी २३ वटा आयोजनाहरुको प्रगति नखुलेको वा प्रगति विवरण नै प्राप्त हुन नसकेको पाइयो । त्यस्तै, राष्ट्रिय गौरबका विभिन्न २१ वटा आयोजनाहरुमध्ये ८० प्रतिशतभन्दा बढी प्रगति भएका आयोजनाको संख्या ३ (१४.३ %), ५० देखि ७९ प्रतिशतसम्म प्रगति भएका आयोजनाको संख्या ९ (४२.९ प्रतिशत) र ५० प्रतिशतभन्दा कम प्रगति भएका आयोजनाको संख्या ७ (३३.३ %) रहेको पाइयो ।

२.३ सम्माननीय प्रधानमन्त्री एवम् राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समितिका अध्यक्ष श्री के.पी. शर्मा ओलीज्यूले बैठकमा दिनुभएको निर्देशन

वर्तमान सरकारले विकास र सुशासनलाई प्राथमिकतामा राखेकाले सबै मन्त्रालयले सुशासन र विकासलाई प्राथमिकतामा राखी योजना बनाउन निर्देश गर्दछु । आ-आफ्नो मन्त्रालयको समस्याको सम्बन्धमा तथ्यांकको प्रोफाइल तयार गरी ठोस योजना सहित काम गर्न सबै मन्त्रीहरु र सचिवहरुको ध्यानाकर्षण गर्न चाहन्छु । जनता आवास कार्यक्रम अत्यन्त महत्वपूर्ण कार्यक्रम भए तापनि यो आशातित रुपमा सफल हुन सकेको छैन, कति समयभित्र जनतालाई आवास उपलब्ध गराउने स्पष्ट कार्ययोजना बनाई काम गर्न आवश्यक छ ।

असुरक्षित, अपायक र विकासका लागि बाधक वस्तीहरुलाई पुनःस्थापना गरी एकिकृत रुपमा वस्ती विकास गर्न निर्देशन दिन चाहन्छु । उद्योगलाई कसरी दिगो बनाउने भन्ने सम्बन्धमा दीर्घकालिन ठोस योजना बनाउन यसका लागि बाह्य लगानी आकर्षित गर्ने वा स्वदेशी लगानीबाट बनाउने वा संयुक्त रुपमा गर्ने भन्ने विषय निक्र्यौल गरिनुपर्छ । साथै, कागज उद्योग सञ्चालन गर्न म सम्बद्ध मन्त्रीहरुको ध्यानाकर्षण गराउन चाहन्छु । वनको वर्गीकरण गर्दा प्राकृतिक वन, व्यावसायिक वन र कृषि वन गरी तीन प्रकारमा बाँड्न सकिन्छ । प्राकृतिक वनबाट कुनैपनि वन सम्पदा व्यापारिक रुपमा प्रयोगमा नल्याई इकोसिस्टम सञ्चालन हुन दिने र व्यापारिक वनबाट काष्ठजन्य पदार्थ निकाली काठको आवश्यकता परिपूर्ति गर्नुपर्छ । त्यसैगरी कृषिमा आधारित वन (agro-forest) विकास गर्नुपर्ने र त्यसो गर्दा इकोसिस्टमलाई समेत ध्यान दिन निर्देशित गर्दछु ।

आधारभूत आवश्यकताका वस्तुहरुमा आत्मनिर्भरता बढाउँदै जाने भन्ने कुराको निर्क्योल गर्न आवश्यक छ । मावन स्वास्थ्यका लागि उपयोगी नहुने खाद्य सामग्री प्रयोगमा ल्याउन दिनु हुँदैन । क्वारेन्टाइनले प्रमाणित गरेपछि मात्रै मासुजन्य पदार्थ देशभित्र भित्र्याउन पर्छ ।

विदेश भ्रमण हिंड्दैछ, पाइला मेट्दैछ भन्ने जस्तो भैरहेको छ, विदेश भ्रमणबाट मैले के सिकें, देशका लागि मैले के योगदान गर्न सक्छु भन्ने कुराको प्रतिवेदन पेश गरी विदेश भ्रमण उद्देश्यमूलक बनाउन र भ्रमणबाट सिकेका ज्ञानसीप उपयोग गर्न सबैको ध्यानाकर्षण गर्न चाहन्छु ।

कृषि, पशुपालन र फलफुलका क्षेत्रमा सहकारीलाई योजनाबद्ध रुपमा प्रबर्द्धन गर्नुपर्ने, आधुनिक कृषिका लागि जमिनको उपयोगिता पहिचान गरी सोही अनुसारको खेती गर्नुपर्ने, परम्परागत योजना प्रणालीको अन्त्य गरी विकासको कार्यपद्धति र सोच परिवर्तन गर्नुपर्ने स्थिति छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय विकास साझेदारहरु र संघ संस्थाहरुसंग वैदेशिक सहायता सम्बन्धमा सम्झौता वा निर्णय गर्दा अनिवार्य रुपमा परराष्ट्र मन्त्रालयसंग समन्वय र सहमति लिएर मात्रै वैदेशिक सहायता लिन निर्देशन दिन चाहन्छु । साथै, रोजगारी सिर्जना गर्ने र उत्पादकत्व बढाउने क्षेत्रमा मात्र वैदेशिक सहायता लिनुपर्छ । विकास निर्माण सम्बन्धमा अन्तर मन्त्रालय समन्वय बलियो बनाउने, जनशक्ति र प्रयोगशालाको सुनिश्चितता गरी सबै ठाउँमा प्राविधिक शिक्षाको पहूँच पुऱ्याउने, पूँजीगत खर्च वृद्धि गर्नेतर्फ विशेष ध्यान दिने र सोका लागि आवश्यक भएमा कानून समेत संशोधन गर्न प्रकृया अघि बढाउनु पर्ने हुन्छ । सम्बद्ध मन्त्रालयहरुले नवप्रवर्तन तथा सुधार गर्न धेरैजसो मन्त्रालयका कामहरु सञ्चार प्रविधिसंग जोडिएको हुनाले समन्वय गरी काम गर्ने, राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समितिमा स-साना समस्याहरु नल्याई गम्भीर प्रकृतिका समस्याहरु मात्र ल्याउन निर्देशन दिनुभयो ।

२.४ छलफलमा उठेका विषयहरु

माननीय कृषि, भूमिव्यवस्था तथा सहकारी मन्त्री

पहिलो प्राथमिकतामा कृषिलाई राख्नुपर्ने, भू-माफियाहरुले खेतीयोग्य जमिनलाई प्लटिङ गरिरहेकाले त्यसलाई तत्काल रोक्नुपर्ने, जमिनको समस्या हल नगरी कृषिमा प्रगति नहुने जनाउनुभयो । साथै शिक्षालाई दोस्रो प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने, वैदेशिक अनुदानको सही सदुपयोग गर्नुपर्ने तथा पुनःसञ्चालनमा ल्याउन सक्ने खालका उद्योगहरुको प्राथमिकीकरण गरी सञ्चालन गर्नुपर्ने सुझावहरु दिनुभयो ।

माननीय उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्री

उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयमा पनि जग्गासम्बन्धी समस्याहरु रहेकाले लालपूर्जा नभएको जग्गामा घर टहरा निर्माण गरी बसेकालाई क्षतिपूर्ति दिने सम्बन्धमा अध्ययन गरी सुझाव पेश गर्न प्रस्तावित कार्यदलमा उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति सचिवलाई समेत सदस्य राख्न उपयुक्त हुने सुझावहरु दिनभयो ।

माननीय कानुन, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्री

कार्यदल गठन गरेर मात्रै समस्या समाधान हुँदैन । एकीकृत वस्ती विकासका लागि यस्तै कार्यदल गठन गरेर बाजुरामा अध्ययन गरिएको थियो, तर त्यसले पूर्णता पाउन सकेन । त्यसकारण कार्यदल गठन गर्ने भन्दा पनि काममा जोड दिन उपयुक्त हुने सुझाव दिनुभयो ।

माननीय परराष्ट्र मन्त्री

वैदेशिक सहायता नीतिलाई पुनरावलोकन गर्न आवश्यक छ, नेपालमा प्राप्त धेरैजसो वैदेशिक सहायतामा दोहोरोपना रहेको र असम्बन्धित क्षेत्रमा पनि सहायता प्राप्त भएको देखिएकोले यसलाई व्यवस्थित गर्नुपर्ने । साथै, वैदेशिक सहायतासंग स्वार्थ जोडिएकाले त्यस्तो स्वार्थलाई केलाउँदै वैदेशिक सहायतालाई राष्ट्रिय हीतमा केन्द्रित गर्नुपर्ने सुझाव दिनुभयो ।

माननीय वन तथा वातावरण मन्त्री

परिवर्तनका लागि मानसिक रुपमै तयार हुन आवश्यक छ । हामी विकास सहयोगका निष्क्रिय उपयोगकर्ता मात्र नभएर आफूलाई विकास साझेदारको रुपमा प्रस्तुत गर्न आवश्यक रहेको, अहिले गरिरहेको कामलाई योजनाबद्ध रुपमा अगाडि बढाउनुपर्ने र दह्रो प्रतिबद्धताकासाथ काम गर्नुपर्ने बताउनुभयो ।

माननीय सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्री

विकास निर्माण कार्यमा ढिलाइ हुनुमा एउटा मुख्य कारण मन्त्रालयहरुबीच समन्वय अभाव हो । उस्तै प्रकृतिका कामहरु विभिन्न मन्त्रालयहरुबाट भइरहेको हुनाले त्यसलाई एकद्धार प्रणालीबाट गर्न उपयुक्त हुन्छ । भइरहेका कामहरुमा संबैधानिक निकायबाट कारवाही वा अनुसन्धानको सिलसिलामा काम गर्न रोक लगाउने प्रवृत्तिले गर्दा कामले गति लिन सकेको छैन । कुनै पनि आयोजनाको आर्थिक प्रस्ताव खोल्नुभन्दा पहिले प्राविधिक मापदण्ड पुगेको छ, छैन हेरी जाँची त्यसपछि मात्रै आर्थिक प्रस्ताव खोल्न उपयुक्त हुने सुझाव दिनुभयो ।

माननीय युवा तथा खेलकूद मन्त्री

कृषि, पर्यटन र उर्जा समृद्धिको आधार भएको र खेलकूदका कार्यक्रमबाट पर्यटनको विकासमा महत्वपूर्ण योगदान पुग्ने हुँदा पर्यटन विकास कार्यक्रममा खेलकूदलाई संगसंगै लैजान उपयुक्त हुने, खेलकूदलाई पेशाका रुपमा लिनुपर्ने र राज्यले पनि खेलकुद विकासमा ध्यान दिनुपर्ने बताउनुभयो । साथै, युवासंग सम्बन्धित समस्या बहुक्षेत्रगत सवाल भएकोले सबै मन्त्रालयहरुले सोचेर अगाडि बढ्नुपर्ने बताउनुभयो ।

माननीय संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्री

सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूले दिनुभएको दिशानिर्देश र अहिलेको हाम्रो योजनावीच तालमेल छैन । प्रस्तावित योजना ठीक छ भनेर स्वीकृत गर्ने परिपाटीको अन्त्य हुनुपर्छ । राष्ट्रिय योजना आयोगले खुद्रा भन्दा पनि विशिष्ट योजनाहरु बनाउन ध्यान केन्द्रित गर्न आवश्यक रहेको बताउनुभयो । साथै, निर्माणको गुणस्तर जाँच गर्ने अधिकार कुनै एउटा निकायलाई दिनुभन्दा त्यसको स्वतन्त्र मूल्यांकन गर्न छुट्टै संस्था आवश्यक रहेको विचार राख्नुभयो ।

माननीय रक्षा मन्त्री

यस वैठकमा समस्या समाधानका लागि विशिष्ट प्रस्ताव ल्याउनुपर्ने, साथै बैठकको पुनःसंरचना आवश्यक रहेको, व्यावहारिक समस्या के हो त्यसमा आधारित भएर समितिमा ल्याउन उपयुक्त हुने सुझाव दिनुभयो ।

माननीय भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्री

राष्ट्रिय योजना आयोगले ५/१० वर्षको दिर्घकालीन योजना बनाउनुपर्छ । त्यसरी योजना बनाउँदा सम्बन्धित सबै मन्त्रालयहरुलाई छलफलमा बोलाएर पहिलो वर्षमा के काम गर्ने, दोस्रो वर्षमा के काम गर्ने, तेस्रो वर्षमा के काम गर्ने भन्नेर ठोस योजना बनाएर अघि बढ्नुपर्ने देखिन्छ । विकास निर्माणको काममा मन्त्रालयहरुबीच समन्वय एकदमै कमजोर रहेकोले समन्वय गरी काम गर्नुपर्ने सुझाव दिनुभयो ।

माननीय खानेपानी मन्त्री

काठमाण्डौं उपत्यकामा समयमै खानेपानी सुनिश्चित गर्न बजेट पर्याप्त नहुँदा चाहे अनुसार काम अगाडि बढाउन सकिएको छैन । मेलम्ची खानेपानी आयोजनाका निर्माण व्यवसायीले सम्झौता अनुसार काम गर्न नसकेको र असन्तुष्टी जनाउँदा समेत गम्भीर नभएकाले यसको समाधान गर्न आवश्यक रहेको बताउनुभयो । साथै, यस समितिको बैठकको तयारीको लागि पर्याप्त अग्रिम जानकारी गराउने व्यवस्था हुँदा राम्रो हुने सुझाव दिनुभयो ।

माननीय महालेखा परीक्षक

अहिलेको वर्तमान योजनालाई Review गर्न आवश्यक रहेको, चालू योजना तथा कार्यक्रमहरुलाई प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने, समितिको बैठक वैशाखमै आयोजना गर्न सकेमा बजेट निर्माणमा यसबाट सघाउन पुग्ने विचार व्यक्त

गर्नुभयो । आर्थिक वर्षको अन्त्यमा धेरै खर्च गर्ने प्रवृत्ति रहेकोले यसले गुणस्तरमा समस्या आउने हुँदा यसतर्फ सबैले समयमै ध्यान दिन आवश्यक रहेको सुझाव दिनुभयो ।

माननीय उपाध्यक्ष

मन्त्रालयहरुले मन्त्रालयस्तर विकास समस्या समाधान समितिमा छलफल गरी प्रस्ताव गरेको र आयोगमा प्राप्त समस्याहरुलाई आयोगले उपसमितिको बैठकमा विस्तृत छलफल गरी मुख्य समस्यालाई मात्रै समितिमा प्रस्ताव गरेको हो । राष्ट्रिय योजना आयोग नेपाल सरकारको सहयोगी र सल्लाहकार निकाय भएकाले प्रस्तावित समस्याहरु सम्बन्धित मन्त्रालयबाटै आएको र आयोगले समन्वय मात्रै गरेको हो । तीमध्ये विभिन्न १० वटा समस्याहरुलाई आयोगले समितिबाट निर्णयका लागि प्रस्ताव गरेको छ । हामीले अहिले विभिन्न मन्त्रालयहरुबाट समस्या संकलन गरिरहका छौं त्यसपश्चात् राष्ट्यिय् योजना आयोग भिजनसहित अगाडि बढ्ने विषयमा जानकारी गराउनुभयो ।

३. पृष्ठभूमि

विद्यमान अनुगमन तथा मूल्यांकन दिग्दर्शनवमोजिम सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूको अध्यक्षता रहेको राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समिति (NDAC) ले विकास नीति, योजना, कार्यक्रम तथा आयोजनाको कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरूउपर छलफल गरी नीतिगत निर्णय लिने गर्दछ । सो दिग्दर्शनवमोजिम समितिको बैठक पौष, वैशाख र भाद्रको तेस्रो हप्तामा बसी क्रमशः प्रथम चौमासिक, दोस्रो चौमासिक र वार्षिक प्रगति समीक्षा गर्नुपर्ने हुन्छ । यसै क्रममा विकास कार्यक्रम तथा आयोजनाहरुको आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिक सम्मको प्रगति समीक्षा गरी कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरूको समाधान गर्ने उद्देश्यले समितिको ४२ औं बैठक आयोजना गरिएको छ।

समितिको यस बैठक सञ्चालन हुनुपूर्व मन्त्रालयहरूमा मन्त्रालयस्तर विकास समस्या समाधान समिति (MDAC) का बैठकहरु आयोजना गरी प्रगति समीक्षा गरिएका थिए । यसैगरी राष्ट्रिय योजना आयोगमा यस समितिको बैठकको पूर्वतयारी स्वरूप उपसमितिका बैठकहरु बैशाख १२ देखि १४ सम्म संचालन गरिएका थिए । तीनदिने ती बैठकमा मन्त्रालयका तर्फवाट पेश भएको विवरणहरुका आधारमा कार्यक्रम तथा आयोजनाहरुको भौतिक तथा वित्तीय प्रगति, यस समितिका पूर्व बैठकका निर्णयहरुको कार्यान्वयन स्थिति र विभिन्न समस्याहरु उपर विस्तृत छलफल गरिएको थियो । समीक्षा क्रममा मन्त्रालयस्तरवाट यस समितिमा पेश गर्नका लागि सिफारिस भएका कतिपय समस्या मन्त्रालय आफैंले समाधान गर्नुपर्ने, कतिपय विषयहरु नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को निर्णयका लागि पेश गर्नुपर्ने र केही विषयहरुमा राष्ट्रिय योजना आयोगबाटै समन्वय गरी समाधान गर्न सकिने प्रकृतिका रहेको पाइएको थियो ।

यस संक्षिप्त प्रतिवेदनमा आ.व. २०७४/७५ को विनियोजित कूल तथा दोस्रो चौमासिकसम्मको मन्त्रालयगत बजेट र खर्चका साथै आयोजना तथा कार्यक्रमहरुको भौतिक तथा वित्तीय प्रगतिको सारांश प्रस्तुत गरिएको छ । यसैगरी अर्को खण्डमा राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरुको २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको भौतिक तथा वित्तीय प्रगतिका अतिरिक्त अन्य उपलब्धीहरु संक्षेपमा प्रस्तुत गरिएको छ । त्यसपछिको खण्डमा पुनर्निर्माणसम्बन्धी प्रगति र समितिको ४१ औं बैठकले लिएका निर्णयहरुको कार्यान्वयन प्रगति प्रस्तुत गरिएको छ । यसका अतिरिक्त राष्ट्रिय योजना आयोगबाट अनुगमन तथा मूल्यांकन गरिएका आयोजनाहरुमा देखिएका समस्या तथा सुझावहरु पनि प्रस्तुत गरिएका छन् ।

समितिको आजको बैठकमा छलफल तथा निर्णयका लागि पेश गरिने समस्याहरू र ती समस्या समाधानका लागि प्रस्तावित निर्णयहरु आयोगका माननीय उपाध्यक्षको प्रस्तुतीमा समावेश रहनेछ ।

४. आ.व.२०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकको प्रगति स्थिति

४.१ आयोजना तथा कार्यक्रमको संख्या तथा प्राथमिकीकरण

आ.व. २०७४/७५ मा सञ्चालित कूल ४६८ आयोजनाहरूमध्ये क्रमशः पहिलो, दोस्रो र तेस्रो प्राथमिकतामा ३४६, १०४ र १८ आयोजनाहरु रहेका छन्। यीमध्ये राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरुको संख्या २१ रहेको छ।

४.२ भौतिक प्रगति

पहिलो प्राथमिकतामा रहेका ३४६ आयोजनाहरुको भौतिक प्रगति देहायवमोजिम रहेको छ।

- ८० प्रतिशतभन्दा बढी प्रगति भएका आयोजनाहरुको संख्या : ११४ (३२.९ प्रतिशत)
- ५० देखि ७९ प्रतिशतसम्म प्रगति भएका आयोजनाहरुको संख्या : १२२ (३५.३ प्रतिशत)
- ५० प्रतिशतभन्दा कम प्रगति भएका आयोजनाहरुको संख्या : ८७ (२५.२ प्रतिशत)

यी आयोजनाहरुको मन्त्रालयगत विस्तृत विवरण पृष्ठ तीनमा प्रस्तुत गरिएको छ। कूल २३ (६.६ प्रतिशत) आयोजनाहरुको प्रगति नखुलेको वा प्रगति विवरण नै प्राप्त हुन नसकेको अवस्था छ।

४.३ वित्तीय प्रगति

आ.व. २०७४/७५ को कूल बजेट र महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको विवरण अनुसार दोस्रो चौमासिक सम्मको बजेट र खर्च स्थिति देहायवमोजिम रहेको छ।

(रकम रु. करोडमा)

विवरण	चालू	पूंजीगत	वित्तीय	जम्मा
कूल वार्षिक बजेट	८,०३,५३	३,३५,१७	१,४०,२८	१२,७८,९८
कूल खर्च	४,०३,१४	९४,२१	३१,७२	५,२९,०७
खर्च प्रतिशत	५०.२	२८.१	२२.६	४१.४

४.४ राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरुको प्रगति

राष्ट्रिय गौरवका २१ आयोजनाहरुको प्रगति स्थिति देहायबमोजिम रहेको छ।

- ८० प्रतिशतभन्दा बढी प्रगति भएका आयोजनाको संख्या :- ३ (१४.३%)
- ५० देखि ७९ प्रतिशतसम्म प्रगति भएका आयोजनाको संख्या :- ९ (४२.९%)
- ५० प्रतिशतभन्दा कम प्रगति भएका आयोजनाको संख्या :- ७ (३३.३%)
- प्रगति प्राप्त नभएका आयोजना संख्या - २ (पश्चिम सेती जलविद्युत र काठमाण्डौं तराई मधेश द्रुतमार्ग आयोजना), (९.५ %)

४.५ पहिलो प्राथमिकता प्राप्त विकास आयोजनाहरूको आ.व.२०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकको भौतिक प्रगति सारांश

क्र.सं.	मन्त्रालय/निकाय	P1 आयोजना/ कार्यक्रमको संख्या	प्रगति स्थिति			
			८० % वा सो भन्दा वढी	५० % देखि ७९ % सम्म	५० % भन्दा कम	प्रगति नखुलेका आयोजनाको संख्या
१	कृषि, भूमिसुधार तथा सहकारी					
	क) कृषि विकास	३०	१५	१२	३	
	ख) भूमिसुधार तथा व्यवस्था	६	१	४	१	
	ग) सहकारी तथा गरिबी निवारण	२		१	१	
	घ) पशुपन्छी विकास	११	६	४	१	
२	वन तथा वातावरण					
	क) वन तथा भू-संरक्षण	१४	८	६		
	ख) जनसंख्या तथा वातावरण	५	१	१	२	१
३	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति					
	क) उद्योग	१३		६	७	
	ख) वाणिज्य	३		२	१	
	ग) आपूर्ति	१	१			
४	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ					
	क) उर्जा	३३	७	१०	१६	
	ख) सिंचाइ	२७	१५	१२		
५	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि	७	३	२	२	
६	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन					
	क) संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	२२	५	३	६	८
	ख) सामान्य प्रशासन	१	१			
७	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	६१	२०	२३	१८	
८	शहरी विकास	१५	८	४	१	२
९	खानेपानी	१८	८	९	१	
१०	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि					
	क) सूचना तथा सञ्चार	२	१		१	
	ख) विज्ञान तथा प्रविधि	१			१	
११	शान्ति तथा पुनर्निर्माण	२				२
१२	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	१०	३	३	३	१
१३	श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा	४	२		२	
१४	अर्थ	१४	२	१	७	४
१५	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	१८	३	९	६	

१६	महिला, वालवालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक	७	३	३	१	
१७	युवा तथा खेलकूद	२		१	१	
१८	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय	३		२		१
१९	गृह	२		१	१	
२०	रक्षा	१				१
२१	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	२	१	१		
२२	संवैधानिक निकायहरू					
	क) सर्वोच्च अदालत	१			१	
	ख) महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	१			१	
	ग) निर्वाचन आयोग	१		१		
	घ) लोक सेवा आयोग	१			१	
	ङ) अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	१			१	
	च) महालेखा परीक्षकको कार्यालय	१		१		
२३	राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण	१				१
२४	अर्थ मन्त्रालय - विविध	२				२
	जम्मा	३४६	११४	१२२	८७	२३

४.६ मन्त्रालयगत खर्च विवरण (महालेखा नियन्त्रकको कार्यालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार)

सि.नं.	निकाय/मन्त्रालय	खूद बजेट (रु. दश लाख)				खर्च प्रगति %			
		चालू	पूँजीगत	वित्तीय	जम्मा	चालू	पूँजीगत	वित्तीय	जम्मा
१	राष्ट्रपति	१२६	३१		१५८	६३	१६		५३
२	उपराष्ट्रपति	३८	५		४३	६०	६२		६१
३	व्यवस्थापिका- ससद	१,६९३	५०		१,७४३	३०	२८		३०
४	अदालत	४,२५१	९६९		५,२२१	४८	३९		४६
५	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	८६२	३०९		१,१७२	४४	३१		४०
६	महालेखा परीक्षकको कार्यालय	४०१	२१८		६२०	५९	२५		४७
७	लोक सेवा आयोग	६१६	६७		६८३	६९	३५		६६
८	निर्वाचन आयोग	५९४	११४		७०९	१२९२	३२८		११३६
९	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	२००	३		२०४	५०	६१		५१
१०	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	६९१	२५०		९४१	४८	३५		४४
१२	राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग	२५	१०		३५	१२	२७		१६
२१	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	७७,२७९	७२,३४२		१४९,६२२	५४	१२		३४
२२	अर्थ	१०,०१६	१,९७८		११,९९५	४२	२१		३९
२३	आपूर्ति	९२४	७०		९९४	६१	१८		५८
२४	उद्योग	३,८१९	४,३५८		८,१७७	२२	१५		१९
२५	उर्जा	१,७९७	१२,८५३	४,६४८	१९,२९९	१४	७९		५४
२६	कानून तथा न्याय	२११	६		२१७	३७	४२		३७
२७	कृषि तथा सहकारी	२०,४६३	३,७९८		२४,२६१	४७	२९		४४
२८	खानेपानी तथा सरसफाई	१,६७०	२१,०३३		२२,७०४	४३	२९		३०
२९	गृह	४७,६८०	७,४११		५५,०९२	८१	२१		७३
३०	पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	३,८७०	१,२२३		५,०९३	३०	१७		२७
३१	परराष्ट्र	३,५५०	२,७५५		६,३०५	६३	१३		४१
३२	पशुपन्छी विकास	४,३८७	१,७४७		६,१३४	४०	२४		३६
३३	वन तथा भू-संरक्षण	१०,३२०	५,०२४		१५,३४४	४९	२७		४२
३४	बाणिज्य तथा आपूर्ति	६९०	१,०९३		१,७८४	२६	८		१५
३५	जनसंख्या तथा वातावरण	५,९३२	१,७१४		७,६४७	२२	११		१९
३६	विज्ञान तथा प्रविधि	४४९	७६२		१,२१२	४४	१२		२४
३७	भूमिसुधार तथा व्यवस्था	५,५०६	१,१९१		६,६९८	४२	३२		४०
३८	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	७,०५०	८९,५०६		९६,५५७	४७	३३		३४

सि.नं.	निकाय/मन्त्रालय	खुद बजेट (रु. दश लाख)				खर्च प्रगति %			
		चालू	पूँजीगत	वित्तीय	जम्मा	चालू	पूँजीगत	वित्तीय	जम्मा
३९	महिला, बालबालिका तथा समाज कल्याण	२,०२३	२०५		२,२२८	३०	३१		३०
४०	युवा तथा खेलकूद	२,२३९	२		२,२४२	४५	३८		४५
४१	रक्षा	३९,९२१	५,१६४		४५,०८६	६५	११४		७०
४२	शहरी विकास	८,५६६	२१,९१६		३०,४८३	६१	३२		४०
४३	शान्ति तथा पुनर्निर्माण	९५४	७७७		१,७३२	३४	२७		३१
४४	शिक्षा	६५,७१६	४०७		६६,१२४	३९	३०		३९
४५	सहकारी तथा गरिबी निवारण	१,५९८	७०		१,६६८	२२	२२		२२
४६	सामान्य प्रशासन	१,०६०	४१		१,१०१	४५	२०		४४
४७	सिंचाइ	१,८५५	२५,५५०		२७,४०५	५१	४१		४२
४८	सूचना तथा सञ्चार	४,३८३	५९२		४,९७६	५६	१९		५२
४९	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास	५२,७६८	२९,०८५		८१,८५३	३९	१६		३१
५०	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२५,८८१	५,८९९		३१,७८१	३९	४८		४१
५१	श्रम तथा यातायात व्यवस्था	९४७	१९५		१,१४२	३५	४६		३७
५२	राष्ट्रिय योजना आयोग	१,२३२	७३		१,३०५	३२	१६		३१
५३	अर्थ - वित्तीय व्यवस्था			८३,०३९	८३,०३९			९	९
५४	अर्थ -आन्तरिक ऋण भुक्तानी	२६,२४४		२०,०४७	४६,२९२	२५		७५	४७
५५	अर्थ -बाह्य ऋण भुक्तानी	३,९८०		२९,०३९	३३,०२०	४३		२५	२८
५६	अर्थ -बाह्य ऋण भुक्तानी (द्विपक्षीय)	५७४		३,५१२	४,०८७	४१		४८	४७
५७	अर्थ -कर्मचारी सुविधा तथा सेवानिवृत सुविधा	६०,८३३			६०,८३३	४२			४२
५८	अर्थ बजेट विविध	५५,१३५	१४,१७३		६९,३०८	१			१
	जम्मा	**५७१,३३३**	**३३५,१७५**	**१४०,२८७**	**१,०४६,७९५**	**४५**	**२८**	**२३**	**३६**
५९	प्रदेश	७,१४३			७,१४३				
६०	स्थानीय तह	२२५,०५४			२२५,०५४	६६			६६
	कूल जम्मा	**८०३,५३१**	**३३५,१७५**	**१४०,२८७**	**१,२७८,९९३**	**५०**	**२८**	**२३**	**४१**

५. राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरुको आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको प्रगति

राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरुको आ.व. २०७४/७५ को द्वितीय चौमासिक अवधिसम्मको भौतिक तथा वित्तीय प्रगति विवरण देहायबमोजिम रहेको छ।

क.सं.	आयोजनाको नाम	भौतिक प्रगति (%)	वित्तीय प्रगति(%)
१.	सिक्टा सिंचाइ आयोजना	७१.६	९३.४
२.	बबई सिंचाइ आयोजना	६९	४६.५
३.	रानीजमरा कुलरीया सिंचाइ आयोजना	९५	५२.३
४.	भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना	२३२.८	१८५.६
५.	माथिल्लो तामाकोशी जलविद्युत आयोजना	७७.५	९१.४
६.	बुढीगण्डकी जलविद्युत आयोजना	१००	३३१.२
७.	पश्चिम सेती जलविद्युत आयोजना	प्राप्त नभएको	प्राप्त नभएको
८.	गौतम बुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल, भैरहवा	३४	१८
९.	पोखरा अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल	५	३.६
१०.	दोस्रो अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल, बारा	०	५.८
११.	पशुपति क्षेत्र विकास कोष	२०	४५.५
१२.	लुम्बिनी क्षेत्र विकास कोष	३२	२७.४
१३.	पुष्पलाल (मध्य पहाडी) लोकमार्ग	५७	४१
१४.	रेल्वे तथा मेट्रो विकास आयोजना	५०	४४.८
१५.	हुलाकी लोकमार्ग	६०	५८
१६.	उत्तर दक्षिण (कोशी) लोकमार्ग	४५	४१.६
१७.	उत्तर दक्षिण (कालीगण्डकी कोरिडोर) लोकमार्ग	७८	६८.९
१८.	उत्तर दक्षिण (कर्णाली) लोकमार्ग	३९	३७.२
१९.	काठमाण्डौ तराई-मधेस द्रुतमार्ग	नखुलेको	१२.३
२०.	मेलम्ची खानेपानी आयोजना	७५.७	३८.१
२१.	राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रम	६९	४३.५

यी आयोजनाहरुको समष्टिगत लक्ष्य, आ.व. ०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्ममा भएका कार्यहरु, प्रगति र कार्यान्वयनमा देखिएका समस्याहरु देहायबमोजिम संक्षेपमा प्रस्तुत गरिएको छ।

१) सिक्टा सिंचाइ आयोजना

बाँके जिल्लाको करिब ४३००० हेक्टर कृषियोग्य भूमिमा सिंचाइ सुविधा पुऱ्याउने लक्ष्य रहेको यस आयोजना आ.व. ०६२/६३ मा शुरु भई आ.व. ०७१/७२ मा सम्पन्न हुने लक्ष्य राखिएकोमा सो अवधिमा सम्पन्न हुन नसकेकाले आ.व. ०७६/७७ मा सम्पन्न हुने गरी म्याद थप गरिएको छ। आयोजनाको शुरु लागत अनुमान रु. १२८० करोड रहेकोमा संशोधित लागत अनुमान रु. २५०२ करोड रहेको छ। यस आयोजनाका लागि आ. व. २०७४/७५ मा कूल रु. १५८.७१ करोड विनियोजन गरिएको छ।

आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको प्रगति स्थिति : यस आयोजनाको आ.व. २०७४/०७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको भौतिक प्रगति ७१.६ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ९३.४ प्रतिशत रहेको छ भने समष्टिगत भौतिक प्रगति ५६ प्रतिशत र समष्टिगत वित्तीय प्रगति ५५.८ प्रतिशत रहेको छ। आयोजनाको हाल हेडवर्कस् (सिभिल कार्य) निर्माण कार्य सम्पन्न भएको र मूल नहरअन्तर्गतको अन्तर्राष्ट्रिय ठेक्कातर्फको कार्य भैरहेको छ।

वन क्षेत्र तथा बाँके राष्ट्रिय निकुञ्ज क्षेत्र भित्र नदीजन्य निर्माण सामग्री गिट्टी, ढुङ्गा, वालुवाको आपूर्तिमा बन्देज लगाएको र आयोजनाको नहर क्षेत्रभित्र पर्ने जग्गा, घरटहरा आदिको मुआब्जा र क्षतिपूर्ति सम्बन्धमा समस्या परिरहने आयोजनाले जनाएको छ।

२) बबई सिंचाइ आयोजना

बर्दिया जिल्लाका करिव ३६,००० हेक्टर कृषियोग्य भूमिमा सिंचाइ सुविधा पुऱ्याउने लक्ष्य रहेको यस आयोजना आ.व. ०४४/४५ मा शुरु भई शंशोधित कार्यतालिका अनुसार आ.व. ०७८/७९ मा सम्पन्न हुने अपेक्षा गरिएको छ। आयोजनामा कूल लागत रु. १२६९ करोड लाग्ने अनुमान छ। यस आयोजनाका लागि आ.व. २०७४/७५ मा कूल रु. ७१.६३ करोड विनियोजन गरिएको छ।

आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको प्रगति स्थिति : यस आयोजनाको आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको भौतिक प्रगति ६९ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ४६.५ प्रतिशत रहेको छ भने समष्टिगत भौतिक प्रगति ५१ प्रतिशत र समष्टिगत वित्तीय प्रगति ५५.३ प्रतिशत रहेको छ। आयोजनाको हाल नहर निर्माण, सर्भिस सडक निर्माण, नहर सञ्चालन, जलमापन, गेज निर्माण, डाइभर्सन निर्माण कार्य जारी रहनुका साथै उपभोक्ता किसानहरुको सहभागिता मूल्यांकनका लागि तथ्यांक संकलनको कार्य भैरहेको छ।

आयोजनाको नहर क्षेत्रभित्र पर्ने जग्गा, घरटहरा आदिको मुआब्जा तथा क्षतिपूर्ति, नदीजन्य निर्माण सामग्री गिट्टी, ढुङ्गा, वालुवाको आपूर्तिमा कठिनाइँ जस्ता मुख्य समस्याका रूपमा रहेका छन्।

३) रानीजमरा कुलरीया सिंचाइ आयोजना

कैलाली जिल्लाका ८ वटा गा.वि.स. र १ नगरपालिका समेत गरी ३८,३०० हेक्टर कृषियोग्य भूमिमा सिंचाइ सुविधा पुऱ्याउने लक्ष्य रहेको यस आयोजना आ.व. ०६४/६५ मा सुरु भई आ.व. ०७५/७६ मा सम्पन्न हुने अपेक्षा गरिएको छ। आयोजनामा कूल लागत रु. १२६३ करोड लाग्ने अनुमान छ। यस आयोजनाका लागि आ.व. २०७४/७५ मा कूल रु. १९७ करोड विनियोजन गरिएको छ।

आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको प्रगति स्थिति : यस आयोजनाको आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको भौतिक प्रगति ९५ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ५२.३ प्रतिशत रहेको छ भने समष्टिगत भौतिक प्रगति ७१ प्रतिशत र समष्टिगत वित्तीय प्रगति ७० प्रतिशत रहेको छ। आयोजनाको हाल चिसापानीमा इन्टेक तथा लिंक क्यानल निर्माण सम्पन्न भएको छ यसैगरी चिसापानीदेखि बलचौरसम्म मूल नहर तथा सेटलिंग बेसिन निर्माण, कटासेदेखि मोहनासम्म फिडर नहर निर्माण, शाखा पुनर्निर्माण तथा ग्राभेल रोड सुदृढीकरणको कार्य तथा कर्णाली, पथरैया र मोहना नदीहरुमा तटबन्ध निर्माण भइरहेको छ।

नहर रेखाङ्कनमा परेका जग्गा अधिग्रहणमा समस्या, वन क्षेत्र भित्रबाट नहरको रेखाङ्कन गर्नुपर्दा रुखहरू तथा अनाधिकृत वस्ती हटाउने मुख्य समस्याका रुपमा रहेका छन्।

४) भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना

सुर्खेत, बर्दिया र बाँके जिल्लालाई समेटेर उर्जा, सिंचाइ, शहरी विकास र जलाधार संरक्षणलाई एकसाथ योगदान पुऱ्याउने लक्ष्य लिएको यस आयोजना आ.व. ०६८/६९ मा शुरु भई आ.व. ०७७/७८ मा सम्पन्न हुने अपेक्षा गरिएको छ। यस आयोजनाबाट बाँके र बर्दिया जिल्लाको करीव ५१ हजार हेक्टर भूमिमा बाह्रै महिना सिंचाइ सुविधा उपलब्ध गराउने तथा करिब १५० मिटर हेडको सदुपयोग गर्दै नियमित रुपमा ४८ मे.वा. जलविद्युत

उत्पादन गरी देशको उर्जा संकट कम गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने अपेक्षा गरिएको छ । बाह्रै महिना सिंचाइ उपलब्धताबाट कृषि उत्पादन बढ्न गई वार्षिक ३.१ अर्ब अप्रत्यक्ष तथा विद्युतबाट २.१ अर्ब प्रत्यक्ष आम्दानी हुने अनुमान छ । आयोजनामा कूल लागत रु. १६४३ करोड लाग्ने अनुमान छ । यस आयोजनाका लागि आ.व. २०७४/७५ मा कूल रु. ८८.८० करोड विनियोजन गरिएको छ ।

आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको प्रगति स्थिति : यस आयोजनाको आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको भौतिक प्रगति २३२.८ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति १८५.६ प्रतिशत रहेको छ भने समष्टिगत भौतिक प्रगति ३० प्रतिशत र समष्टिगत वित्तीय प्रगति २५ प्रतिशत रहेको छ। आयोजनाको ठेकेदार तथा कन्सलटेन्ट छनौट कार्य सम्पन्न भई पूर्ण रुपमा परिचालन भईसकेको, पहूँच सडकको निर्माण कार्य सम्पन्न भैसकेको तथा क्याम्प निर्माणको कार्य र सुरुङ्गको वोरिङ्ग क्षेत्रमा रुख कटानको कार्य भईरहेको छ ।

५) माथिल्लो तामाकोशी जलविद्युत आयोजना

कूल ४५६ मेगावाट क्षमताको जलविद्युत उत्पादन गर्ने लक्ष्य राखेको यो आयोजना दोलखा जिल्लामा अवस्थित छ। २०६७ श्रावणमा शुरु भई आ.व. २०७२/७३ मा सम्पन्न हुने अनुमान रहेको भएता पनि भूकम्प, दक्षिण सीमा क्षेत्रमा भएको अबरोधलगायतको कारणबाट आ. व. ०७४/७५ मा सम्पन्न हुने संशोधित अनुमान छ। आयोजनाको शुरु लागत अनुमान रु. ३५२९ करोड रहेकोमा संशोधित लागत अनुमान रु. ४१०२ करोड रहेको छ । यस आयोजनाका लागि आ.व. २०७४/७५ मा कूल रु. ५०० करोड विनियोजन गरिएको छ ।

आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिक प्रगति स्थिति : आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्ममा यस आयोजनाको भौतिक प्रगति ७७.५ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ९१.४ प्रतिशत रहेको छ भने समष्टिगत भौतिक प्रगति ९४.४ प्रतिशत र समष्टिगत वित्तीय प्रगति ७६.५ प्रतिशत रहेको छ । आ.व. २०७४।७५ को दोस्रो चौमासिक सम्ममा यस आयोजनाको हेडवर्क्स कंक्रिटको कार्य ९६.६ प्रतिशत, मुख्य सुरुङ्गको कार्य १०० प्रतिशत, बिद्युतगृह र ट्रान्स्फर्मर क्याभर्न कंक्रिटको कार्य १०० प्रतिशत, अडिटलगायत अन्य सुरुङ्गहरु खन्ने कार्य ८७.५ प्रतिशत, बिद्युतगृह र ट्रान्स्फर्मर क्याभर्न खन्ने कार्य १०० प्रतिशत र टेलरेस सुरुङ्गमा लाइनिङ कार्य सम्पन्न भइसकेको छ । २०७५ आषाढ मसान्तसम्ममा पहिलो युनिटबाट उत्पादन सुरु गरी २०७५ चैत्र मसान्तसम्म सवै युनिट सञ्चालनमा ल्याउने आयोजनाको आगामी कार्ययोजना रहेको छ ।

ठूला भारवहन भएका उपकरणहरु ढुवानी कार्यमा समस्या आई उपकरण जडानमा समस्या रहेको पाइएको छ ।

६) बुढीगण्डकी जलबिद्युत आयोजना

कूल १२०० मेगावाट जडित क्षमताको यो आयोजनाको बाँधस्थल गोरखा जिल्ला घ्याल्चोक गा.वि.स. सिउरेनिटार र धादिङ जिल्लाको सीमानामा बुढीगण्डकी र त्रिशुली नदीको बायाँ किनार कल्लेरिमा रहनेछ। जलाशयले गोरखा र धादिङ जिल्लाका ६६३९ हेक्टर जमिन डुवानमा पार्नसक्ने देखिन्छ। आ.व. २०६९/७० मा सुरु भई आ.व. २०७७/७८ मा सम्पन्न हुने लक्ष्य रहेको यस आयोजनाका लागि आ.व. २०७४/७५ मा कूल रु. १०१७.४२ करोड विनियोजन गरिएको छ ।

आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको प्रगति स्थितिः यस आयोजनाको आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्ममा भौतिक प्रगति १०० प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ३३१.२ प्रतिशत रहेको छ । यस आ.व. को दोस्रो चौमासिकसम्ममा आयोजनाको विस्तृत आयोजना प्रतिबेदन, बोलपत्रसम्बन्धी कागजात, विस्तृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार भई स्वीकृत भएको, गोर्खा जिल्लाको घ्याल्चोक सिउरेनिटारस्थित क्याम्प साईटको लागि १३३ रोपनी जग्गा अधिग्रहण एवम् मुआब्जा वितरण गरिएको, सो स्थानमा आफ्नै कार्यालय निर्माण सम्पन्न गरी सोही कार्यालयबाट कार्य सञ्चालन भइरहेको, गोर्खा जिल्ला तर्फका ३०,०७८ रोपनी र धादिङ्ग जिल्लातर्फका २८,०७५ रोपनीसहित ५८,१५३ रोपनी निजी जग्गा आयोजनाका लागि अधिग्रहण गरिएको, अधिग्रहण गरिएकोमध्ये गोर्खा जिल्लातर्फ आरुघाट र आरखेत बजारक्षेत्रबाहेक र धादिंग जिल्लातर्फ आरुघाट र खहरे बजारक्षेत्र बाहेकका क्षेत्रका

जग्गाहरुको मुआब्जा निर्धारण सम्पन्न भएको र हाल मुआब्जा वितरणको कार्य भैरहेको, साथै पर्यटन विकास, बस्ती विकास, जलउपयोग अध्ययन कार्यअन्तर्गत परामर्शदाताबाट अन्तिम प्रतिवेदन प्राप्त भएको छ ।

गोर्खा जिल्लातर्फ आरुघाट र आरखेत बजार क्षेत्र र धादिंग जिल्लातर्फ आरुघाट र खहरे बजार क्षेत्रको मुआब्जा निर्धारण हुन नसकेकोले आयोजनालाई छिटो कार्यान्वयनमा लैजान समस्या रहेको, मुआब्जा वितरण प्रक्रियामा काम गरिरहेका कर्मचारीहरु (जिल्ला प्रशासन, मालपोत र नापी कार्यालय) को कार्यबोझ बढी भएको, जग्गा अधिग्रहण तथा मुआब्जा वितरणका साथै पुनर्वास तथा पुनर्स्थापनाको व्यवस्थापनमा जटिलता रहेकोले आयोजनालाई छिटो कार्यान्वयनमा लैजान समस्या रहेका जस्ता समस्याहरु रहेका छन् ।

७) पश्चिम सेती जलबिद्युत आयोजना

कार्यान्वयन क्षेत्र डोटी, डडेलधुरा, बैतडी र बझाङमा रहेको यस आयोजनाबाट ७५० मेगावाट विद्युत उत्पादन गर्ने अनुमान गरिएको छ। चिनीया कम्पनी थ्रि गर्जेजले सन् २०१३ जुलाईसम्ममा सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन बुझाउने सम्झौता भएकोमा हालसम्म नबुझाएको र आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन नै सम्पन्न भइनसकेकाले यसको भौतिक तथा वित्तीय प्रगति प्राप्त हुन सकेको छैन । यस आयोजना प्राविधिक तथा आर्थिक रुपमा सम्भाव्य देखिएको भए पनि लगानीकर्ताले जग्गा प्राप्ति, प्रशारण लाइन र पुनर्वाससम्बन्धी समस्या औल्याएका छन् । आयोजनाको निर्माणको मोडालिटी सम्बन्धमा नेपाल विद्युत प्राधिकरण र चाइनिज कम्पनी थ्रि ग्रजेजबीच ज्वाइन्ट भेन्चर कम्पनी मोडेलमा निर्माण गरिने समझदारी कायम भएको लगानी बोर्डको कार्यालयले जानकारी गराएको छ ।

८) गौतम बुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल, भैरहवा

रुपन्देही जिल्लामा अवस्थित मौजुदा गौतम बुद्ध विमानस्थलको धावनमार्ग (१५०० मी. ह ३० मी.) लाई स्तरोन्नती गरी (३००० मी. ह ४५ मी.) को नयाँ धावनमार्ग, अन्तर्राष्ट्रिय भवन, एयरपोर्ट अपरेशन, प्रशासनिक भवन, कन्ट्रोल टावर, अग्नि नियन्त्रण तथा जीवनोद्धार भवन लगायत सञ्चार तथा पथप्रर्दशक सामग्रीहरु जडान गरी अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको रुपमा स्तरोन्नती गर्ने र मुलुकमा अर्को बैकल्पिक अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल विकास गरी दिगो पर्यटन विकास गर्ने लक्ष्य राखिएको छ । यस आयोजना सन् २०१५ मा शुरु भई सन् २०१७ को डिसेम्वरमा सम्पन्न हुने अपेक्षा गरिएको छ । यस आयोजनाका लागि आ.व. २०७४/७५ मा कूल रु. ७२२ करोड विनियोजन गरिएको छ ।

आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको प्रगति स्थिति : यस आयोजनाको को आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको भौतिक प्रगति ३४ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति १८ प्रतिशत रहेको छ । जग्गा अधिग्रहणको प्रकृया पूरा गरी मूल्याङ्कनको क्रममा रहेको र अधिग्रहण सम्बन्धी सूचना जारी भैसकेको, उपकरण जडान सम्बन्धमा बोलपत्र आब्हान गरी हाल मूल्याङ्कन भैरहेको, डेडिकेटेड इलेक्ट्रिक फिडर लाइन जडान गर्ने सम्बन्धमा ने. वि. प्रा. बाट २०७५ भदौसम्ममा जडान गरिसक्ने जानकारी प्राप्त भएको छ ।

मुआब्जा बितरणमा रु. ३० लाख भन्दा माथिकोमा पूँजिगत लाभकर कट्टा गनुपर्ने भएकोले समस्या भएको, चिनीयाँ ठेकेदार र स्थानीय ठेकेदारवीचको विवाद तथा कमजोर व्यवस्थापन क्षमताको कारणले अपेक्षा अनुरुप काम गर्न नसकेकोमा हाल उक्त समस्या समाधान भएको छ ।

९) पोखरा अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल

कास्की जिल्लास्थित पोखरा महानगरपालिकामा बिगत ४० बर्षदेखि अधिग्रहण गरिएको जग्गामा क्षेत्रीय अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल निर्माण गरी पर्यटन उद्योगको प्रबर्द्धन गर्ने यस आयोजनाको लक्ष्य रहेको छ । सन् २०११ मा आयोजना सुरु भएतापनि नेपाल सरकार र चीन सरकारबीच २०१७ मार्चमा ऋण सम्झौता भएको मितिबाट ४ वर्षभित्र अर्थात् २०२१ सम्ममा सम्पन्न हुने अनुमान गरिएको छ । आयोजनामा कूल लागत रु. २१६० करोड लाग्ने अनुमान छ । यस आयोजनाका लागि आ.व. २०७४/७५ मा कूल रु. ५०० करोड विनियोजन गरिएको थियो ।

आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको प्रगति स्थिति : आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्ममा यस आयोजनाको भौतिक प्रगति ५ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ३.६ प्रतिशत रहेको छ । हाल निर्माण व्यवसायीबाट डिजाइन कार्य जारी रहेको, मे ३१ २०१७ बाट लोन इफेक्टिभ भएको, पेरिमिटर सडकका लागि थप ५० रोपनी जग्गा अधिग्रहण गर्न नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को मिति २०७३।११।२५ को निर्णयबाट स्वीकृति प्राप्त भएको, नेपाल सरकार र चीन सरकारबीच आयोजना निर्माणसम्बन्धी ऋण सम्झौता भई २०७३ बैशाख १ मा आयोजनाको शिलान्यास भएको छ ।

१०) दोस्रो अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल, निजगढ बारा

बारा जिल्लामा अवस्थित मुलुककै अत्याधुनिक विमानस्थलको रुपमा प्रस्ताव गरिएको दोस्रो अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलले मुलुकको पर्यटकीय गतिविधि अभिबृद्धि गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने अपेक्षा गरिएको छ । यो आयोजना आ.व. २०७१/७२ मा शुरु भई आ.व. ०७८/७९ मा सम्पन्न हुने अपेक्षा गरिएको छ । यस आयोजनाका लागि आ.व. २०७४/७५ मा कूल रु. १५० करोड विनियोजन गरिएको छ ।

आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको प्रगति स्थिति : आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्ममा यस आयोजनाको भौतिक प्रगति नभएको र वित्तीय प्रगति ५.८ प्रतिशत रहेको छ। वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन (EIA) को मस्यौदा प्राप्त भएको र नदी कटान नियन्त्रणसम्बन्धी तालिम भैरहेको छ। ११० विघाहा जग्गा अधिग्रहण गरी मुआब्जा वितरणका लागि मूल्याङ्कनका कार्य पुरा गरी मुआब्जा दिने कार्य भइरहेको छ। डिटेल डिजाइन तयार गर्ने कार्यका लागि परामर्शदाता छनौटको प्रकृया अगाडि बढाइएको छ। आयोजना निर्माणको मोडालिटि तय गर्न समिति गठन भइ कार्य भईरहेको छ। विमानस्थलको धावन मार्गको अवस्थितिको लागि आवश्यक पर्ने वाइन्ड डाटा संकलन गर्न वाइन्ड लगर जडान गरिएको छ ।

मुआब्जा बितरणका लागि सबै घरधनीबाट मुआब्जा हकदाबीको निवेदन प्राप्त भएको छैन । आयोजना निर्माणको मोडालिटि तय हुन नसक्दा ठेक्का तथा निर्माण कार्यका अन्य प्रक्रियाहरुका सम्बन्धमा ठोस निर्णय गर्न नसकिएको अवस्था छ ।

११) पशुपति क्षेत्र विकास कोष

काठमाण्डौमा अवस्थित पशुपति क्षेत्रको योजनाबद्ध विकासका लागि पशुपति क्षेत्र विकास कोषको गठन भई गुरुयोजना अनुसार योजनाबद्ध विकासका कार्यक्रमहरुका माध्यमद्वारा पशुपति क्षेत्रलाई धार्मिक, सांस्कृतिक एवम् पर्या-पर्यटनको नमुना क्षेत्रका रुपमा विकास गर्ने लक्ष्य रहेको छ । यस गुरुयोजना आ.व. २०५७/५८ मा सुरु भएकोमा आ.व. ०७४/७५ मा सम्पन्न हुने अपेक्षा गरिएको छ । यस आयोजनाका लागि आ.व. २०७४/७५ मा कूल रु.४४.४१ करोड विनियोजन गरिएको छ ।

आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको प्रगति स्थिति : आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्ममा यस कोषको भौतिक प्रगति २० प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ४५.५ प्रतिशत रहेको छ । वनकाली बगैचा र भण्डारखाल बगैचाको विकास, भस्मेश्वर सत्तल र रामेश्वर सत्तलको निर्माण तथा जिर्णोद्धार कार्य सम्पन्न भएको छ। यसैगरी तीलगंगा-ताम्रगंगा सडकमा रिटेनिङ वाल निर्माण कार्य लगायत विभिन्न ७ वटा कार्यक्रमहरु चालू अवस्थामा रहेका छन्। गुरुयोजना अनुसारका अन्य ऋमागत कार्यक्रमहरुको सञ्चालन भैरहेको छ भने बृहत पशुपति क्षेत्रको गुरुयोजना तयारी कार्य पनि भैरहेको छ ।

कतिपय आयोजनाहरुमा पुराततव विभागसंग सहमति लिई काम गनुपर्ने भएकोले प्रकृयागत ढिलाई हुने गरेको र गुरुयोजना कार्यान्वयनमा दक्ष प्राविधिक जनशक्तिको अभाव जस्ता समस्या परिरहेको छ ।

१२) लुम्बिनी क्षेत्र विकास कोष

भगवान गौतम बुद्धको पवित्र जन्मस्थललाई बौद्धमार्गी एवम् शान्तिप्रेमी जनसमुदायको अन्तर्राष्ट्रिय केन्द्र निर्माण गर्ने लक्ष्य रहेको यो आयोजना लुम्विनीमा अवस्थित छ । वि.सं. २०४२ देखि नै यस गुरुयोजनाको काम शुरु भएतापनि कहिलेसम्म सक्ने भन्ने विषयमा हालसम्म टुंगो लाग्न सकेको छैन । आयोजनाको शुरु लागत अनुमान रु. ५ अर्व ५० करोड रहेकोमा संशोधित लागत अनुमान रु. ६ अर्व १० करोड रहेको छ । यस आयोजनाका लागि आ.व. २०७४/७५ मा कूल रु. ७१.९४ करोड विनियोजन गरिएको छ ।

आ.व. २०७४/७५ दोस्रो चौमासिकसम्मको प्रगति स्थिति : आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्ममा यस कोषको भौतिक प्रगति ३२ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति २७.४ प्रतिशत रहेको छ । यस आ.व. को दोस्रो चौमासिकसम्ममा गुरु योजना अनुसारका कार्यहरु सुरुवात गरिएको, प्रशासनिक भवन, भिजिटर इन्फरमेसन सेन्टर, उत्तरी पोखरी, पवित्र उधान क्षेत्रका ढलहरु, ३ (तीन) जोडी पोभिलियन निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ । त्यस्तैगरी सुरक्षा पर्खाल (१६ कि.मी) सम्पन्न र केन्द्रीय नहर निर्माण कार्य पनि सम्पन्न भएको छ । नेपालको पूर्वदेखि पश्चिमसम्मका बौद्ध क्षेत्रहरुलाई समेटी तयार गरिने बौद्ध सर्किटको अध्ययन तथा अन्वेषणको कार्य प्रारम्भ भएको छ । बृहतर लुम्बिनी अन्तर्गत देवदहमा सूचना केन्द्र तथा कार्यालय, कुदानमा प्रार्थनास्थल, ध्यान सेड निर्माण कार्य शुरु भएको छ । मायादेवी मन्दिर वरिपरी गार्डेन निर्माण कार्य ७० प्रतिशत सम्पन्न भएको छ । कोष क्षेत्रमा रहेका वनजंगल रेखदेख र बोधिवृक्षको संरक्षण कार्य भएको छ ।

पदपूर्ति हुन नसकेकोले जनशक्ति अभाव, गुरुयोजनाभित्र स्थानीयद्वारा संचालनमा रहेका कोसेली पसल व्यवस्थापनमा कठिनाई रहेको छ ।

१३) पुष्पलाल (मध्य पहाडी) लोकमार्ग

पूर्वमा पाँचथरको चियो भन्ज्यांगदेखि पश्चिममा बैतडीको झुलाघाटसम्म कूल लम्बाई १७७६ कि.मी. रहेको यस लोकमार्गले मध्यपहाडी क्षेत्रका जिल्लाहरुलाई यातायात संजालमा जोडी उक्त क्षेत्रको आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, पर्यटकीय र शैक्षिक विकासमा योगदान गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । यो आयोजना आ.व. २०६४/६५ देखि सुरू भएको र आ.व. २०७४/७५ मा सम्पन्न हुने अनुमान गरिएकोमा संशोधित कार्यतालिका अनुसार आ.व. २०७७/०७८ सम्ममा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ । यस आयोजनाका लागि आ.व. २०७४/७५ मा कूल रू. ३९८.८८ करोड विनियोजन गरिएको छ ।

आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको प्रगति स्थिति : आ.व. २०७४/७५ दोस्रो चौमासिकसम्ममा यस आयोजनाको भौतिक प्रगति ५७ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ४१ प्रतिशत रहेको छ । यस आ.व. को दोस्रो चौमासिकसम्ममा १५ कि.मी. कालोपत्रे, ५६ कि.मी. ग्रावेल र २ वटा पुल निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ ।

भविश्यमा निर्माण हुने जलाशययुक्त जलबिद्युत आयोजना जस्तै सुनकोशी, सप्तकोशी लगायत अन्य आयोजनाहरूबाट डुवानमा पर्न सक्ने सडकखण्डहरूको निर्माण कार्यमा अन्यौलता सिर्जना भएको, वन क्षेत्रमा कार्य गर्न बाधा परिरहेको, स्थानीयहरूद्वारा रेखांकनमा हुने विवाद एवम् जग्गा अधिग्रहण र मुआब्जा वितरणमा समस्या र विस्फोटक पदार्थको अभाव यस आयोजनाले कार्यान्वयनमा भोग्नुपरेका प्रमुख समस्याहरू हुन् ।

१४) रेल्वे तथा मेट्रो विकास आयोजना

रेल्वे तथा मेट्रो विकास आयोजनाले पूर्व मेचीदेखि पश्चिम महाकालीसम्म कूल ९४६ कि.मी. लामो रेल सञ्जाल निर्माण एवम् संचालनको लक्ष्य लिएको छ । यस आयोजनाको कूल लागत रू. ६९५२ करोड रहेको छ जुन सम्पूर्ण रूपमा नेपाल सरकारबाट ब्यहोरिने छ । यस आयोजनाका लागि आ.व. २०७४/७५ मा रू. ४३५.४६ करोड विनियोजन गरिएको छ ।

आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको प्रगति स्थिति : आ.व. २०७४/७५ मा यस आयोजनाको भौतिक प्रगति ५० प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ४४.८ प्रतिशत रहेको छ । यस आ.व. को दोस्रो चौमासिकसम्ममा बर्दिबास लालवन्दी २५ कि.मि. खण्डमा ट्रयाकको हालसम्म ५० मध्ये ४० प्रतिशत कार्य सम्पन्न भएको, कालिन्जोर पुलको बाँकी ३० प्रतिशतमध्ये हालसम्म २३ प्रतिशत कार्य सम्पन्न, फूलजोर पूलको ३५ प्रतिशत निर्माण सम्पन्न, बर्दिबास-काकडभिट्टा रेलमार्ग DPR सम्पन्न, बुटवल गड्डाचौकी रेलमार्गको DPR कार्य ३५ प्रतिशत सम्पन्न भएको तथा विभिन्न खण्डको रेलमार्ग निर्माण अन्तर्गत विभिन्न संरचनाको निर्माण कार्य भैरहेको छ ।

वन क्षेत्रमा आयोजना निर्माण स्वीकृतिमा ढीलाई, जग्गा अधिग्रहण, रेखाकंन तथा मुआब्जा निर्धारणमा समस्या, दक्ष जनशक्तिको अभाव तथा नदीजन्य निर्माण सामग्रीको सहज उपलब्धता नहुनु जस्ता समस्याहरू छन् ।

१५) हुलाकी लोकमार्ग

हुलाकी लोकमार्ग आयोजनाले पूर्वमा झापाको केचनादेखि पश्चिममा कंचनपूरको दोधारा चाँदनीसम्मको भू-भाग ओगटेको छ । यस आयोजनाको कूल लागत करिव रू. २५ अर्व लाग्ने अनुमान छ जुन नेपाल सरकार तथा भारत सरकारबाट प्राप्त हुने रू. १२ अर्व अनुदान रकमवाट व्यहोरिने छ । आ.व. २०६३/६४ मा शुरू भई आ.व. २०७४/७५ मा सम्पन्न हुने प्रारम्भिक अपेक्षा गरिएकोमा संशोधित कार्यतालिका अनुसार आ.व. २०७७/७८ सम्ममा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ । यस आयोजनाको अन्त्यमा कूल १६६३ कि.मि. कालोपत्रे सडक र १२५ वटा पूलहरूको निर्माण हुने अनुमान छ । यस आयोजनाका लागि आ.व. २०७४/७५ मा रू. ४२४.१२ करोड विनियोजन गरिएको छ ।

आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको प्रगति स्थिति : आ.व. २०७४/७५ मा यस आयोजनाको दोस्रो चौमासिकसम्ममा भौतिक प्रगति ६० प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ५८ प्रतिशत रहेको छ । यस आ.व. को दोस्रो चौमासिकसम्ममा ६७ कि.मी. ग्रावेल निर्माण सम्पन्न भएको छ ।

यस आयोजनामा मुआब्जा वितरणमा समस्या, निर्माण सामग्रीको सहज उपलब्धता नभएको र चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज अन्तर्गत अमुवा पोष्टदेखि रिउ खोलासम्मको सेक्सन डिटेल सर्भे गर्न अनुमति प्राप्त नभएको आदि समस्याहरू रहेका छन् ।

१६) उत्तर दक्षिण (कोशी) लोकमार्ग

यो आयोजनाले तेहथुम जिल्लाको वसन्तपुरदेखि मुलुकको उत्तरी सीमाना किमाथाङ्कासम्मको १६२ कि.मि. सडक निर्माण एवम् स्तरोन्नति गर्ने लक्ष्य लिएको छ । उक्त १६२ कि.मी. सडकमध्ये ५० कि.मी. मा यातायात चालू छ । यस वाहेक ७७ कि.मी. ग्राभेल सडक रहेको छ । आ.व.२०६५/६६ मा शुरू भई २०७० मा सम्पन्न हुने प्रारम्भिक अनुमान भएपनि पुनः म्याद थप गरी आ.व. २०७७/७८ मा सम्पन्न हुने अपेक्षा गरिएको छ । यस आयोजनाको कूल लागत रू. ७५० करोड लाग्ने अनुमान छ । आ.व. २०७४/७५ का लागि कुल रू. ५२.८४ करोड विनियोजन गरिएको छ ।

आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको प्रगति स्थिति : आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्ममा यस आयोजनाको भौतिक प्रगति ४५ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ४१.६ प्रतिशत रहेको छ । यस आ.व. को दोस्रो चौमासिकसम्ममा विभिन्न खण्डमा १६ कि. मि. ट्र्याक खोलिएको छ । संरचना निर्माण र पूल निर्माण कार्यहरू सञ्चालन भइरहेका छन् । खांदवारीदेखि पाथिभरासम्मको ट्र्याक खोल्ने कार्य समेत भईरहेको छ ।

चेपुवा किमान्थांका खण्डमा रेखाङकनमा विवादले निर्माण कार्य अवरूद्ध भएको र चीनतर्फबाट उपकरणहरू र इन्धन ल्याउन रूट पर्मिट पाउन कठिनाइ रहेको जस्ता समस्या रहेको आयोजनाले जनाएको छ ।

१७) उत्तर दक्षिण (कालीगण्डकी कोरिडोर) लोकमार्ग

यस आयोजनाले नवलपरासी, पाल्पा, तनहूँ, स्याङजा, गुल्मी, बाग्लुङ्ग, पर्वत र म्याग्दी जिल्ला समेटेको छ । कूल लम्बाई ४३५ कि.मी. रहेको यो आयोजना आ.व. २०६५/६६ मा शुरू भई २०७० मा सम्पन्न हुने अपेक्षा गरिएकोमा पुन : आ.व. २०७८/७९ मा सम्पन्न हुनेगरी म्याद थपिएको छ । यस आयोजनामा कूल लागत रू. २७ अर्व ५१ करोड लाग्ने अनुमान छ । चालू आ.व.मा यस आयोजनाका लागि रू. ३५ करोड विनियोजन गरिएको छ ।

आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको प्रगति स्थिति : आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्ममा यस आयोजनाको भौतिक प्रगति ७८ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ६८.९ प्रतिशत रहेको छ । यस आ.व को दोस्रो चौमासिकसम्ममा विभिन्न खण्डमा ट्र्याक अपग्रेडिङ, ग्राभेलिङ कार्य र संरचना निर्माण कार्यहरू सञ्चालन भइरहेका छन् ।

यस आयोजनाले नवलपरासीको गैडाकोट महेश्वर खोला खण्डमा रूख कटान स्वीकृति नपाएको, राम्दी-दरपोक र मिर्मि-सेतिबेनी खण्डमा धार्मिक तथा पर्यटकीयस्थल नजिक रहेकोले बिष्फोटक पदार्थ सहजरूपमा प्रयोग गर्न नपाएको, माथिल्लो मुस्ताङ क्षेत्रमा अत्यधिक उचाई, अक्सिजनको कमी तथा हावाको वेगका कारणले ६ महिना भन्दा बढी काम गर्न नसकिएको र कामदारको अभाव जस्ता समस्याहरू झेल्नु परिरहेको जनाएको छ ।

१८) उत्तर दक्षिण (कर्णाली) लोकमार्ग

यस आयोजनामार्फत खुलालु-सिमिकोट (हुम्ला) खण्डमा करिब १९६ कि.मि. र हिल्सा-सिमिकोट खण्ड (हुम्ला) ८८ कि.मि. सडक निर्माण गर्ने लक्ष्य रहेको छ । यस आयोजना आ.ब. २०६५/६६ देखि शुरू भई २०७० मा सम्पन्न हुने अपेक्षा गरिएकोमा पुन आ.व. २०७९/८० मा सम्पन्न हुने गरी म्याद थप गरिएको छ । आयोजनाको कूल लागत रू. ११ अर्व रहेको छ । यस आयोजनाका लागि चालू आ.व.मा रू. २४.९९ करोड विनियोजन गरिएको र नेपाली सेनालाई छुट्टै बजेटको समेत व्यबस्था गरिएको छ ।

आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको प्रगति स्थिति : आ.व. २०७४।७५ को दोस्रो चौमासिकसम्ममा यस आयोजनाको भौतिक प्रगति प्रतिशत ३९ र वित्तीय प्रगति ३७.२ प्रतिशत रहेको छ । यस आ.व. को दोस्रो चौमासिकसम्ममा ३.५ कि.मी. ट्र्याक खोलिएको छ भने विभिन्न खण्डमा ट्र्याक स्तरोन्नती गर्ने कार्य भइरहेको छ।

आवश्यक विस्फोटक पदार्थको अभाव भौगोलिक बिकटताले गर्दा निर्माण सामग्री तथा इन्धन ढुवानी र अनुगमनमा कठिनाइ हुनुका साथै सञ्चारको समेत समस्या रहेको आयोजनाले जनाएको छ ।

१९) काठमाण्डौ तराई-मधेस द्रुतमार्ग

यस आयोजनाले राजधानी काठमाण्डौलाई तराइसँग जोड्ने द्रुत गतिको मार्ग निर्माण गर्ने लक्ष्य लिएको छ । आ.व.२०६४/६५ मा शुरू भई २०७७/०७८ सम्ममा सम्पन्न हुने अनुमान रहेको यस आयोजनाको कूल लागत रू. १११ अर्व रहने अनुमान गरिएको छ । आ.व. २०७४/७५ मा यस आयोजनामा रू. १०१३.७५ करोड विनियोजन गरिएको छ ।

आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको प्रगति स्थिति : आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्ममा यस आयोजनाको भौतिक प्रगति नखुलेको र वित्तीय प्रगति १२.३ प्रतिशत रहेको छ । हाल निजगढ, बुदुने, लेनडांडा, सिस्नेरी र मख्खुवेशी क्याम्प क्षेत्रमा कटिङ्ग तथा फिलिङ्गको कार्य भइरहेको, क्याम्पहरूको निर्माण कार्य सम्पन्न हुने चरणमा रहेको, निजगढ ईलाकामा रूख कटानको कार्य सम्पन्न भएको, बुदुने, लेनडाँडा सिस्नेरी र मखुवेशी ईलाकामा रूख कटानको कार्य भइरहेको, ३७ कि.मी को कटिङ्ग कार्य नेपाली सेवा प्रदायक मार्फत गर्ने गरि ठेक्का सुचना प्रकाशित भएको, खोकना इलाकाको मुआब्जा तथा रेखाङ्कन परिवर्तन सम्बन्धी विवाद समाधानको लागि सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसंग छलफल भइरहेको छ भने डी.पि.आर निर्माणको सुचना प्रकाशित भएको छ ।

खोकनामा सडकको निर्धारित रेखाङ्कन क्षेत्रमा पुरातात्विक महत्वको मठ मन्दिर परेका कारण सडकको रेखाङ्कन परिवर्तन गर्नुपर्ने अवस्था रहेको, वेश क्याम्प तथा सडक निर्माण स्थलमा विद्युत आपूर्ति सहज हुन नसकेको, सडक क्षेत्रमा जग्गा अधिग्रहण तथा घर टहराको क्षतिपूर्तिसम्वन्धी समस्या समाधान हुन नसकेको, निर्माण सामग्रीहरूको सहज आपूर्ति हुन नसकेको, विष्फोटक पदार्थको सरल र सहज आपूर्ति र निर्माण सामग्रीको भन्सार छुट प्रकृया सरलीकरण हुन नसकेको र ठिङ्गन-लेनडाँडा क्षेत्रमा कान्ति राजपथको रेखाङ्कनसँग खप्टिएको जस्ता मुख्य समस्याहरू रहेका छन् ।

२०) मेलम्ची खानेपानी आयोजना

मेलम्ची र मण्डन उपत्यका मुहान क्षेत्र रहेको यस आयोजनाले ५ चरणमा गरी काठमाण्डौ उपत्यकाका करिव ३० लाख जनसंख्यालाई खानेपानी उपलब्ध गराउने लक्ष्य लिएको छ । सिन्धुपाल्चोकको मेलम्चीबाट २७.५ कि.मी. सुरूङ्गमार्फत पहिलो चरणमा दैनिक १७ करोड लिटर खानेपानी आपूर्ति गराउने लक्ष्य छ । आ.व. २०५८/५९ मा शुरू भई आ.व. २०६४/६५ मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेकोमा चौथो पटक संशोधन गरी आ.व. २०७४/७५ मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ । सन् २००८ को कूल लागत रू. ३१७३ करोडबाट सन् २०१४ मा रू. ३५५४ करोड पुगेको छ । आ.व. २०७४/७५ मा यस आयोजनाका लागि कूल रू. ६५७ करोड विनियोजन गरिएको छ ।

आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको प्रगति स्थिति : यस आयोजनाको आ.व. २०७४।७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको भौतिक प्रगति ७५.७ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ३८.१ प्रतिशत रहेको छ भने समष्टिगत भौतिक प्रगति ९३.२ प्रतिशत र समष्टिगत वित्तीय प्रगति ८५.१ प्रतिशत रहेको छ । चालु आ.व. को दोस्रो चौमासिकसम्ममा २७.६३१ कि. मि. सुरूङ् निर्माण सम्पन्न भएको छ । काठमाण्डौ उपत्यका एवम् मेलम्ची खानेपानी आयोजना क्षेत्रमा सडक निर्माण तथा पाइप बिछ्याउने कार्य भईरहेको छ । सुन्दरीजलस्थित पानी प्रशोधन केन्द्रको पहिलो चरणको निर्माण सम्पन्न भएको छ ।

निर्माण व्यवसायीले श्रोत परिचालन गर्न नसकेको तथा उपकरणहरू विग्रने जस्ता समस्याहरू रहेको भएतापनि हाल निरन्तर रूपमा संचालन भइरहेको छ ।

२१) राष्ट्रपति चुरे संरक्षण कार्यक्रम

नेपाल सरकारको पूर्ण लगानीमा संचालन हुने यो आयोजना आ.व. २०६७/६८ बाट शुरू भइ सालबसाली कार्यक्रमको रूपमा रहदै आएको छ । आ.व. २०७०/७१ देखिनै चुरेसँग सम्वन्धित निर्देशिका तथा कार्यविधि पुनरावलोकन गर्ने, उपल्लो तटीय वासिन्दावीच समूह संजालीकरण गर्ने, नयाँ स्थायी नर्सरी निर्माण तथा व्यवस्थापन गर्ने, विभिन्न प्रजातिका विरूवा उत्पादन गर्ने, चुरेको डंढेलो नियन्त्रण तथा बन अतिक्रमण तथा चोरी निकासी नियन्त्रण गर्ने, चुरेमा आश्रित गरिव तथा विपन्न वर्गका लागि रोजगारमुखी वृक्षरोपण गर्ने जस्ता कार्यक्रमहरू संचालन भएका छन् । भूकम्प पश्चात् पुनर्निर्माण कार्यमा काठ दाउराको सहज आपूर्ति व्यबस्थाका लागि चुरे क्षेत्रको दीर्घकालिन गुरूयोजना नआउँदासम्मका लागि यस क्षेत्रका सामुदायिक वनहरूबाट काठ दाउरा संकलन गर्ने ब्यबस्था गरिएको छ । यस कार्यक्रमका लागि आ.व.२०७४/७५ मा रू. १९१ करोड विनियोजन गरिएको थियो ।

आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको प्रगति स्थिति : यस कार्यक्रमको आ.व. २०७४।७५ को दोस्रो चौमासिकसम्मको भौतिक प्रगति ६९ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ४३.५ प्रतिशत रहेको छ ।

चुरे क्षेत्रमा एकीकृत बस्ती व्यवस्थापन नहुनु, निजी जमिन अन्तर्गत रहेका ढुंगाखानी उत्खनन् नियमन नहुनु र भू-उपयोग नीति कडाइकासाथ लागू नहुनु जस्ता समस्याहरू रहेका छन् ।

६. पुनर्निर्माणसम्बन्धी प्रगति स्थिति

६.१ राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणवाट प्राप्त प्रगतिका आधारमा आ.व. २०७४/७५ को दोस्रो चौमासिकसम्म पुनर्निर्माणका सम्वन्धमा भएका उपलव्धीहरू देहायवमोजिम रहेको छ।

सि.नं.	संरचना	पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने संख्या	सम्पन्न संख्या	निर्माणाधिन संख्या	निर्माण सुरू गर्न बाँकी संख्या
१.	सरकारी भवन	३७९	२२०	१२०	३९
२.	विद्यालयको भवन	७५५३	३६१३	१७१९	२२२१
३.	स्वास्थ्य संस्थाको भवन	११९७	५८६	१८०	४३१
४.	पुरातात्विक सम्पदा	७५३	१००	३३०	३२३
५.	सुरक्षा निकायको भवन				
	नेपाली सेना	२०४	५५	७	१४२
	नेपाल प्रहरी	१३९	२	९९	३८
	सशस्त्र प्रहरी	३१	१	३०	
	रा.अ.वि.	९	४	५	
६.	खानेपानी आयोजना	३२१२	५७९	७९५	१८३८
७.	निजी घरहरू	७,६७,७०५	१,४१,६२६	४,३६,२५०	१,८९,८२९

६.२ राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणवाट प्राप्त विवरण अनुसार पुनर्निर्माण सम्वन्धमा रहेका समस्या तथा चुनौतिहरू देहायवमोजिम रहेका छन्।

१. भूकम्पपछिको पुनर्निर्माणमा संलग्न निकायहरूले एकीकृत रूपमा सेवा प्रवाह गर्न नसकेको।

२. जोखिममा परेका समूहलाई निजी आवास पुनर्निर्माणमा समावेश गर्न नसकिएको।

३. निजी आवास निर्माण सम्बन्धमा प्राप्त गुनासाहरूलाई शीघ्र व्यवस्थापन गर्न नसकिएको।

४. एकिकृत वस्ती विकास कार्यक्रम कार्यान्वयनमा ल्याउन नसकिएको।

७. राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समितिको ४१ औं बैठकका निर्णयहरूको प्रगति स्थिति

सि.नं.	निर्णय	प्रगति स्थिति
१	मन्त्रालयहरूबाट स्थानीय तहमा हस्तान्तरित कामका विषयमा आ-आफ्नो बिषयगत क्षेत्रमा आवश्यकता अनुसार शाखागत कार्य जिम्मेवारी, नमूना कानून, मापदण्ड तथा कार्यविधि तयार गरी सबै गाउँपालिका तथा नगरपालिकालाई २०७४ माघ मसान्त भित्रमा उपलव्ध गराउनुका साथै सो सम्बन्धमा अभिमुखीकरण गराउने ।	नमूना कार्यविधि तयार गरी उपलब्ध गराईएको । (**सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन**) स्थानीय र प्रदेश तहको आर्थिक कार्यविधि, राजस्व सम्बन्धी र प्रदेश संचित कोष संचालन कार्यविधिको नमूना कानून तयार गरी मन्त्रालयको वेवसाइट मार्फत सबै तहमा उपलब्ध गराइएको । (**अर्थ**) स्थानीय तहवाट सम्पादन गरिने कार्यहरू (१०० वाट सम्मको एफ.एम रेडियो सम्बन्धी कार्यहरू) को कार्यविधि अर्थ मन्त्रालयमा सहमितिको लागि पठाइएको । प्रदेश तहवाट सम्पादन गरिने कार्यहरू (१०० देखि १००० वाट सम्मको एफ.एम रेडियो र केवल टेलिभिजनहरू सम्बन्धी कार्यहरू) को कार्यविधिसम्वन्धी मस्यौदा तयार भै निर्णयको चरणमा रहेको । (**सञ्चार तथा सूचना प्रविधि**) स्थानीय तहको निमित्त नमूना सहकारी ऐन बनाइएको, सहकारी संस्था दर्ता दिग्दर्शन मस्यौदा तयार भई संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा पठाईएको । प्रदेश सहकारी ऐनको मस्यौदा तयार गरिएको र प्रदेश सहकारी दर्ता दिग्दर्शनको मस्यौदा स्वीकृतिको प्रकृयामा रहेको । (**कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी**) हाल भइरहेका कृषिसंग सम्वन्धित ऐन, नियम, कार्यविधि, र आदेशलाई नमूना ऐन, नियमावली, निर्देशिका, कार्यविधि र आदेशको रूपमा लिन सबै स्थानीय तहमा जानकारी पठाइएको । (**कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी**) कार्यविधि अनुसार सम्वन्धित उपभोक्ता सानाकृषक व्यवस्थित सिंचाइ प्रणालीको मर्मत संभार तथा स्यालो ट्यूववेल संम्वन्धि मापदण्ड तथा तिनीहरूलाइ विषयगत अभिमुखीकरण तालिम गराइने गरिएको । (**सिंचाइ**) सडक बिभागबाट नमूना कागजातहरू संकलन गरी इलेक्ट्रोनिक रूपमा तयार गरी पठाउने अबस्थामा रहेको । (**भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात**) गरिवी निवारणका लागि लघु उद्यम विकास कार्यक्रम (मेडपा) संचालन निर्देशिका, २०७० लाई नेपालको संविधान अनुकूल हुनेगरी संशोधन गरिएको, स्थानीय तहमा गरिवी निवारणका लागि लघु उद्यम विकास कार्यक्रम संचालन गर्न नमूना कार्यविधि तयार गरी स्थानीय तहमा पठाउन संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा पठाईएको । प्रादेशिक औद्योगिक व्यवसाय ऐनको नमूना तयार गरी राय परामर्शको लागि कानून न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय पठाउनुका साथै स्थानीय तहको लागि औद्योगिक व्यवसाय

		सम्बन्धी नमूना कानूनको मस्यौदा तयार गर्ने कार्य भैरहेको । (**उद्योग**)
२	स्थानीय तहले प्राप्त अनुदान रकमबाट विषयगत क्षेत्रका कार्यक्रम संचालनका लागि गरेको बाँडफाँट, कार्यान्वयनसम्बन्धी व्यबस्था, कार्यरत जनशक्ति तथा तिनीहरूको क्षमता, सेवा प्रवाहमा रहेका सवालहरू वा ल्याइएका सुधारहरू आदि बिषयमा राष्ट्रिय योजना आयोगको संयोजकत्व तथा अर्थ र संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयको संलग्नतामा २०७४ माघ मसान्तभित्र केही स्थानीय तहको अध्ययन गराई आबश्यक नीतिगत व्यबस्थाका लागि सुझाव दिन लगाउने ।	यसका निमित्त आयोगको संघीय मामिला हेर्ने मा. सदस्य र सोही सँग सम्बन्धित महाशाखालाई जिम्मेवारी तोकिएकोमा निर्णय अनुसार अध्ययन हुने क्रममा रहेको । (**राष्ट्रिय योजना आयोग**)
३	संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले अन्य मन्त्रालय तथा विभागसंग समन्वय गरी स्थानीय पूर्वाधारको मापदण्ड तथा पूर्वाधारसम्बन्धी स्पष्ट कार्य जिम्मेवारीको खाका २०७४ माघ मसान्त भित्रमा तयार गर्ने र स्वीकृत न्यूनतम मापदण्ड सबै स्थानीय तहमा उपलब्ध गराउने ।	मन्त्रालयको सम्बन्धित महाशाखाबाट प्रारम्भिक कार्य सम्पादन गरी सम्बन्धित क्षेत्रका विशेषज्ञको सेवाका लागि कार्यशर्त तयार भई कारवाही अघि बढेको । (**सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन**)
४	स्थानीय तहमा खटाइएका कर्मचारीहरू सम्बन्धित स्थानमा नगएको वा गएको भए पनि गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले त्यस्ता कर्मचारीलाई आफ्नो प्राविधिक विशेषज्ञताको काम नलगाउँदा उनीहरू अभिप्रेरित भइ काममा लाग्न नसकेको भन्ने गुनासो रहेकाले प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले सामान्य प्रशासन, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास र अन्य मन्त्रालयवीच समन्वय गराई खटिएको कर्मचारी समयमै जाने व्यबस्था निरन्तर रूपमा गर्ने । यस्ता कर्मचारीहरूलाई आफ्नो पेशा वा प्राविधिक विशेषज्ञताको काममा लगाउन संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले स्थानीय तहसँग समन्वय गर्ने ।	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयबाट सचिव बैठक तथा अन्य समन्वय बैठकहरूमा यस सम्बन्धमा छलफल गरी निर्णय लिनुका साथै सम्बन्धित मन्त्रालयलाई लिखित निर्देशन समेत दिइएको । स्थानीय तह र प्रादेशिक मन्त्रालयमा गरी १९७ अधिकृत सहित ७६७ जना जनशक्ति खटाईएको र सोही अनुरूप तोकीएको स्थानमा कार्यरत रहेका । (**कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी**)
५	संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा कर्मचारी समायोजन प्रयोजनका लागि सबै मन्त्रालय तथा निकायहरूले आफू मातहतका कर्मचारीहरूको यथार्थ विवरण अद्यावधिक गरी २०७४ पुस मसान्तभित्र सामान्य प्रशासन मन्त्रालयलाई उपलब्ध गराउने ।	संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा कर्मचारी समायोजन प्रयोजनका लागि युवा तथा खेलकूद, गृह, कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी, सङ्घीय मामिला, शहरी विकास, शिक्षा, भौतिक पूर्वाधार, पर्यटन, उद्योग र संञ्चार तथा सूचना प्रविधि कार्यरत कर्मचारीको यथार्थ विवरण अद्यावधिक गरी संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयलाई पठाएको जानकारी उपलब्ध गराएको ।

६	राष्ट्रिय गौरवका रूपमा रहेको भेरी-बवई डाइभर्सन आयोजनामा उत्साहजनक रूपमा निर्माण कार्य अघि बढिरहेकाले उक्त आयोजना र बबई सिंचाइ आयोजनाका लागि समेत सिंचाइ मन्त्रालयले अर्थ मन्त्रालयसँग समन्वय गरी वजेटको अभाव हुन नदिने व्यवस्था गर्ने ।	भेरी-बबई डाइभर्सन आयोजनाको लागि रू ८८ करोड विनियोजन गरिएकोमा हालसम्म रू. २ अर्ब ५० करोड निकासा भइ सकेको । बबई सिंचाइ आयोजनाका लागि विनियोजित रू. ७१ करोड मध्ये रू. ४० करोड निकासा भएको । (**अर्थ मन्त्रालय**) भेरी-बबई डाइभर्सन आयोजनाको लागि आबश्यक ४ अर्बमध्ये हालसम्म २ अर्ब ५० करोड अर्थ मन्त्रालयवाट थप प्राप्त भएको । (**उर्जा जलस्रोत तथा सिंचाइ**)
७	गौतम बुद्ध विमानस्थलका लागि थप जमीन अधिग्रहण गर्न मुआब्जा वितरण कार्यमा आयोजना निर्देशक नै संलग्न हुँदा निर्माणमा बाधा अवरोध परेकाले पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयले २०७४ पुस मसान्तभित्र बैकल्पिक व्यवस्था गरी निर्माण कार्यमा प्रभावकारिता ल्याउने ।	यस निर्णय अनुरूप नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरणमा राष्ट्रिय गौरब आयोजनाहरू हेर्नेगरी छुट्टै कार्यालय स्थापना गरिएको । (**संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन**)
८	निजी आवास पुनर्निर्माणका लागि अनुदान र प्राविधिकहरूको पारिश्रमिक भुक्तानी नगरपालिका र गाउँपालिकाहरूबाटै गराउने गरी अर्थ मन्त्रालय र संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयसँग समन्वय गरी राष्ट्रिय पुन:निर्माण प्राधिकरणले २०७४ माघ १५ भित्र आबश्यक व्यवस्था मिलाउने ।	अनुदान भुक्तानीसम्वन्धी कार्यविधि लगायत अन्य कानून तथा कार्यविधिहरूमा संशोधन गर्ने कार्य भैरहेको । (**राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण**)
९	सम्पदा निर्माण तथा पुनर्निर्माणमा ढिलाई भइरहेकाले काठ लगायतका सामग्री पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयले वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालय तथा अन्य निकायसँग समन्वय गरी आवश्यक व्यबस्था मिलाउने ।	सम्पदा पुनर्निर्माणका लागि ५३९ घनफिट चिरान काठ तथा भूकम्प पीडितहरूलाई पुनर्निर्माणका लागि सामुदायिक वनमार्फत ६५८६४५ घनफिट, जिल्ला वन कार्यालय सिन्धुपाल्चोक मार्फत २५००० घनफिट र टिसिएन मार्फत १८४९१ घनफिट गरी जम्मा ७०२६७५ घनफिट काठ सुपथ मूल्यमा वितरण गरेको । (**वन तथा वातावरण**) पुरातत्व विभागलाई आवश्यक व्यवस्थापनको लागि निर्देशन दिइए अनुसार सम्बन्धित निकायसँग समन्वय भईरहेको ।(संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन)
१०	व्यापार सहजीकरणका लागि विश्व बैंकको सहयोगमा निर्माण हुने National single window का सम्बन्धमा समन्वय र सहकार्य गर्न राष्ट्रिय योजना आयोगका उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयका सचिव, बाणिज्य सचिव र अर्थ मन्त्रालयका राजश्व सचिव सदस्य र बाणिज्य मन्त्रालयका सम्बन्धित सहसचिव सदस्य सचिव रहने गरी एक समन्वय समिति गठन गर्ने ।	समन्वय समिति गठन भएको । हाल उक्त निर्माण कार्य गराउनका बोलपत्र आह्वान भइ मूल्यांकनको क्रममा रहेको । (**उद्योग, बाणिज्य तथा आपूर्ति**)
११	गाउँपालिका तथा नगरपालिकामा तथ्यांक संकलन, आबधिक तथा बार्षिक योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमामा सहयोग गर्नका लागि आवश्यक जनशक्तिको अल्पकालीन माग परिपूर्ति गर्न स्नातकोत्तर परीक्षा दिइ बसेका वा उत्तीर्ण गरेका युवाहरूलाई राष्ट्रिय योजना	संघीयताको कार्यान्वयनसंगै केन्द्रिय सरकारले गरिरहेका कार्यहरू पदेश र स्थानीय तहमा जाने क्रममा आयोगद्धारा संचालित राष्ट्रिय विकास स्वयंसेवक सेवा कार्यक्रमलाई प्रादेशिक तहमा स्थानान्तरण गर्न आयोगबाट गठित कार्यदलले सुझाव दिएको । आगामी आ.ब. देखि यसको वजेट प्रादेशिक

	आयोगले दुइ महिनाभित्र योजना प्रक्रियासम्बन्धी तालिम दिई राष्ट्रिय विकास स्वयम्सेवक सेवा कार्यक्रम (NDVS) मार्फत स्थानीय तहमा खटाउने ।	तहमा जाने र समन्वय युवा तथा खेलकूद मन्त्रालयबाट हुने भएकाले यी स्वयम् सेवक नखटाइएको । स्थानीय तहको योजना प्रक्रियालाई व्यवस्थित गर्न आयोगले संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयसँगको सहकार्यमा निर्देशिकाको मस्यौदा गरी केही स्थानीय तहमा पाइलटिग गर्नका लागि सो मन्त्रालयमा पठाइएको ।

८. विभिन्न मन्त्रालयहरूबाट राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समितिमा प्रस्तुत गर्न प्रस्तावित समस्याहरू

८.१ कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय

क) कृषि विकास

१) विषादी अवशेष द्रुत विश्लेषण इकाईबाट प्राप्त नतिजा अनुसार कार्वाही गर्न कठिनाई भएकाले दण्डहीनताको अवस्था आई सम्पूर्ण कार्यक्रमलाई नै प्रभावित गर्नसक्ने देखिएको ।

२) नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् कर्मचारी निवृत्तिभरण व्यवस्थापन हुन नसकेकोले नेपाल सरकारबाट निवृत्तिभरण व्यवस्थापन कार्यविधि २०७३ स्वीकृत हुनुपर्ने ।

ख) भूमिसुधार तथा व्यवस्था

१) कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालयअन्तर्गत जिल्लामा रहेका २५ भन्दा वढी मालपोत कार्यालयमा दरवन्दी अनुरूपको कार्यालय प्रमुख रिक्त रहेकाले कानूनी प्रावधान अनुरूप जग्गासम्बन्धी निर्णय हुन नसकेको।

२) रा. प. द्धितीय श्रेणी कार्यालय प्रमुख हुने रामेछाप, सुर्खेत जस्ता केही कार्यालयमा नायब सुब्बा सरहको कर्मचारीबाट कार्यालय सञ्चालन भैरहेको ।

३) प्रदेश नं. २ मा १५ जना उपसचिवस्तरको कर्मचारी हुनुपर्नेमा एउटा पनि नरहेको ।

ग) सहकारी तथा गरिबी निवारण

१) गरिबी निवारण सम्बन्धी कार्यक्रमहरू नेपाल सरकारका विभिन्न मन्त्रालय र त्यस अन्तर्गतका निकायहरूबाट हुँदै आएको छ । साथै विभिन्न गैर सरकारी निकायहरूबाट पनि कार्यक्रमहरू संचालन भएका छन् । यी प्रयासहरूलाई समन्वय नगर्दा राष्ट्रियस्तरमा तथ्याङ्कहरू, प्रभावकारी नतिजा प्राप्त गर्न कठिन हुने देखिन्छ ।

२) गरिब घर परिवार सहयोग समन्वय वोर्डको सचिवालयबाट २६ जिल्लामा गरिब पहिचान भई परिचयपत्र वितरणको काम भइरहेको र बाँकी ५१ जिल्लाको परिचयपत्र बनाउन नीतिगत र पर्याप्त बजेटको व्यवस्था हुन नसक्दा कार्यक्रम अगाडि बढ्न नसकेको । पहिचान भएका जिल्लाका गरिबहरूका लागि गरिबी निवारण तथा लक्षित कार्यक्रम सञ्चालनमा नीतिगत र व्यावहारिक समस्या आउन सक्ने हुँदा बाँकी जिल्लामा समेत पहिचान कार्यक्रम गर्नुपर्ने ।

घ) पशुपंक्षी विकास

१) व्यावसायिक पशुपालनका लागि सहुलियत ब्याजदरमा (५ प्रतिशत) कृषकहरूले माग अनुरूप ऋण नपाएको ।

८.२ युवा तथा खेलकूद मन्त्रालय

१) खेलकूदको पूर्वाधार विकास तथा अन्य गतिविधिहरू संचालन गर्नका लागि विनियोजित रकम ज्यादै न्यून भएकोले आवश्यक कार्यहरू सम्पादन गर्न पटक पटक बजेट माग गर्नुपर्ने स्थिति रहेको ।

२) खेलकूद पूर्वाधार निर्माणका लागि निजी क्षेत्र तथा वैदेशिक सहायता परिचालन गर्नुपर्ने अवस्था रहेको ।

३) युवा तथा साना व्यवसायी स्वरोजगार कोषको कार्य क्षेत्र र व्यापक विस्तार हुँदै भएका परिवेशमा प्रदेशस्तरमा डिभिजन कार्यालय खोल्नुपर्ने अवस्था भएको ।

८.३ संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय

क) सामान्य प्रशासन

१) साविकमा मन्त्रालयअन्तर्गत रहेका विभिन्न समिति, प्रतिष्ठान र कार्यक्रमहरू नेपालको संविधानबमोजिमका संवैधानिक आयोगको कार्यक्षेत्रसँग मिल्दो देखिएको र आगामी आ.व.मा उक्त निकायहरू रहने नरहने सम्बन्धमा स्पष्ट निर्णय नहुँदा अन्यौलता सिर्जना गरेको ।

२) व्यवस्थापन परिक्षण तथा सेवाग्राही सन्तुष्टि सर्वेक्षणका सुझावहरू पूर्णरूपमा कार्यान्वयन हुन नसकेको ।

ख) संघीय मामिला

१) स्थानीय तहका गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको प्रशासकीय भवन र वडा कार्यालयहरूको भवन संरचनाको कमीले सेवा प्रवाहमा कठिनाई भएको ।

२) राज्यकोषबाट स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराइएको रकम (अनुदान)बाट हासिल गरिएको वित्तीय तथा भौतिक प्रगति अवस्था सम्बन्धमा सम्पर्क मन्त्रालयलाई कुनै जानकारी नभएको ।

३) स्थानीय तहका कर्मचारीहरूको विवरण अद्यावधिक हुन नसकेको ।

४) स्थानीय तहहरूमा बैंकिङ सेवा तथा इन्टरनेटको पहूँच नहुँदा स्थानीय तहको वित्तीय व्यवस्थापन तथा सेवा प्रवाह प्रभावकारी हुन नसकेको ।

८.४ खानेपानी मन्त्रालय

१) मेलम्ची खानेपानी आयोजनाको दोस्रो फेजको निर्माण कार्य सुरू गर्न दातृ निकाय (एसियाली विकास बैंक) संग ऋण सम्झौता हुन नसकेकोले अविलम्ब सम्झौता गर्नुपर्ने ।

२) मेलम्ची खानेपानी आयोजनाबाट प्रभावित क्षेत्रका बासिन्दाहरूलाई लाभको निश्चित अंश उपलब्ध गराउने सम्बन्धमा र यसबाट अन्य क्षेत्रमा पर्ने प्रभावलाई समेत दृष्टिगत गरी उपयुक्त निर्णय समयमै हुनुपर्ने ।

३) स्थानीय तहमा हस्तान्तरण हुने करिब ४ हजार क्रमागत आयोजनाहरूको निर्माण कार्य सम्पन्न नहुन्जेल संघीय सरकारबाट सशर्त अनुदान आयोजनागत रूपमा उपलब्ध गराउनु पर्ने ।

८.५ सहरी विकास मन्त्रालय

१) बाढी पहिरोबाट क्षतिग्रस्त जिल्लामा निजी आवास पुनर्निर्माण बाढी पीडितलाई आवास निर्माणका लागि रू. ३ लाख राहत उपलब्ध गराउने एवं घर जग्गा पूर्ण रूपमा क्षति भएको पीडितलाई रू. ३ लाख ५० हजार राहत रकम उपलब्ध गराउनका लागि रू. २ अर्ब ६९ करोड, ५५ लाख २४ हजार (प्रशासनिक खर्च समेत) थप बजेट व्यवस्थाका लागि अर्थ मन्त्रालयमा पठाइएको भए पनि हालसम्म प्राप्त नभएको ।

८.६ उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय

क) सिंचाइ

१) राष्ट्रिय पुनःनिर्माण कोषको (नदी नियन्त्रण तथा पहिरो व्यवस्थापन) कार्यक्रमको स्वीकृति प्राधिकरणबाट समयमै नहुंदा निर्माण कार्य अगाडि बढाउन नसकिएको ।

२) बाढी पहिरो नियन्त्रणका लागि स्वीकृत कार्ययोजना अनुरूप बजेटको सुनिश्चितता हुन नसकेको ।

३) कार्यक्रमको छरितो कार्यान्वयनका लागि मन्त्रालयबाट हुने कार्यक्रमको LMBIS मा संशोधन मन्त्रालयवाट हुने व्यवस्था नभएको हुँदा समस्या भएको ।

४) भू-उपयोग नीतिको कार्यान्वयन एवम् जलस्रोत संबन्धी आयोजनाहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि सम्बद्ध निकायहरू (वन, वातावरण, भूमीसुधार र नापी, प्रदेश र स्थानीय तह) बीच स्पष्ट जिम्मेवारी सहित समन्वय संयन्त्रको व्यवस्था नभएको ।

५) अर्थ मन्त्रालयबाट विगत आ.व.देखि बहुवर्षीय योजनाहरूको लागि बजेट सुनिश्चितता भएको भए पनि सोको लागि सुनिश्चित भए अनुसारको बजेट सिलिङ्ग प्राप्त नहुने गरेकाले यस सम्बन्धमा नीतिगत स्पष्टता नभएको।

६) संघीय संरचनामा प्रदेश तथा स्थानीयस्तरबाट हुने कार्य तथा सांगठनिक पुनःसंरचनामा स्पष्टता नभएको ।

७) वैदेशिक सहयोग तथा बजेटरी सपोर्टतर्फको बजेट समयमा फुकुवा हुन नसकेको ।

८) राष्ट्रिय गौरवको आयोजनाहरूको निर्माण प्रकृयालाई अन्य आयोजना सरहको प्रकृयामा नराखी आयोजनाको अवधारणा अनुसार कार्यान्वयन गर्नेगरी छुट्टै नीतिगत व्यवस्था नहुँदा निर्माण कार्यले गति लिन नसकेको ।

ख) उर्जा

१) थानकोट चापागाउँ भक्तपुर १३२ केभी प्रसारण लाइनको ९/९ मिटर दायाँबायाँ पर्ने जग्गाको क्षतिपूर्तिसम्बन्धी समस्या हल गर्न नसकिएको ।

२) विद्युत् प्रसारण लाइनलाई पनि समेट्ने गरी समन्वयात्मक रूपले राजमार्ग तथा नगर र शहरी क्षेत्रमा नयाँ सडकहरूको डिजाइन, निर्माण र बिस्तारको कार्य अगाडि बढाउन नसकिएको । निर्माणाधीन र निर्माण सम्पन्न राजमार्ग को राइट अफ् वे उपयोग गरी समन्वयात्मक रूपले प्रसारण लाईन लैजाने अनुमति पाउनु पर्ने ।

३) ऐलानी जग्गामा बस्ने व्यक्तिहरूका लागि क्षतिपूर्ति तथा मुआब्जा दिने कानूनी व्यवस्था नभएको।

४) सबै प्रकारका गुठी जग्गाको मुआब्जा रैकर सरह दिने व्यवस्था हुनुपर्ने ।

८.७ स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय

१) हालको संघीय संरचना अन्तर्गत रहेका ६७४३ वटा वडाहरूमध्ये २३१२ वडामा कुनै स्वास्थ्य संस्था नभएको ।

२) किटजन्य रोग नियन्त्रण, अनुसन्धान तथा तालीम केन्द्र, हेटौंडाको छात्रावास र तालिम हल सामाजिक विकास मन्त्रालय र क्षेत्रीय शिक्षा निर्देशनालयले आफ्नो कार्यालय प्रयोजनका लागि स्थायी रूपमा प्रयोग गरिएको कारणले तालिम कार्यक्रमहरू संचालन हुन नसकेको ।

३) केही स्थानीय तहमा अस्पतालको वजेट तथा कार्यक्रम गएको हुँदा अस्पतालमा कार्यक्रम संचालनमा कठिनाई उत्पन्न भएको, केही जिल्लामा हाल स्थानीय निकायमा कार्यरत स्वास्थ्यकर्मीहरूले तलव, भत्ता नपाएको, स्थानीय तहमा गएको स्वास्थ्यसम्वन्धी कार्यक्रम संचालन तथा वजेट व्यवस्थापनमा समस्या देखिएको, स्थानीय तहको संरचनामा स्वास्थ्य कर्मचारीहरूको दरवन्दी न्यून रहेकोले सो संरचना अनुसार आगामी वर्षहरूमा स्वास्थ्यका कार्यक्रमहरू स्थानीय तहमा संचालन गर्न कठिनाई हुने देखिएको ।

४) नेपाल सरकारको निर्णयअनुसार एकीकृत जिल्ला स्वास्थ्य कार्यक्रमअन्तर्गत स्वास्थ्य भवन निर्माण कार्य सहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले गरेको भए तापनि बजेट अभाव रहेको ।

८.८ शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

१) स्थानीय तहमा विद्यालय शिक्षासम्बन्धी दाताको सहयोगमा सञ्चालित कार्यक्रम सम्पादन र प्रगतीको प्रतिवेदन संघीय सरकारमा पेस गर्नु पर्ने विषयमा नीतिगत निर्णय हुनुपर्ने ।

२) भर्खरै स्थापना भएको राजर्षी जनक विश्वविद्यालय र त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तरगतका आङ्गिक क्यम्पसहरूको जनशक्ति र सम्पत्ति हस्तान्तरण नभएको ।

३) प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको विस्तारका लागि स्रोत र आवश्यक पर्ने जनशक्ति उपलव्ध नभएको ।

४) सवै स्थानीय तहमा समानुपातिक शिक्षक व्यवस्थापन गर्न एक पटकको लागि संघीय तहबाट नै विद्यालय शिक्षकको दरबन्दी मिलान कार्य सम्पादन गर्न नीतिगत निर्णय हुनुपर्ने ।

५) विद्यालयका शिक्षकहरू कुन तहको क्याडर (संघ वा प्रदेस वा स्थानीय) हुन स्पष्ट किटान गर्न नसकिएको ।

८.९ भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय

१) वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकन वा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण स्वीकृत भए पछि वन क्षेत्रमा आयोजनाहरूले काम गर्दा भोगाधिकारको विवाद आइरहने हुँदा भोगाधिकारको विवाद समाधान गरिनुपर्ने ।

२) जग्गा अधिग्रहण तथा मुआब्जा निर्धारण कार्यमा स्थानीयस्तरमा सँधै विवादयुक्त भइरहने हुँदा यसलाई सरोकारवाला सबै निकायसँग छलफल गरी राष्ट्रिय नीति ल्याउन पहल हुनुपर्ने ।

३) लालपूर्जा नभएको जग्गाको सम्बन्धमा भोगचलन गर्नेहरूबाट विवाद भइरहने हुँदा सो सम्बन्धमा स्पष्ट नीति बनाउनुपर्ने ।

४) विष्फोटक पदार्थको सर्वसुलभताको अभावमा निर्माण कार्यहरू प्रभावकारी हुन नसकेको, पूर्वाधारका कार्य सुचारू गर्न नसकिएकोले विष्फोटक पदार्थहरू उपलब्ध गराउन उच्च स्तरमा पहल हुनुपर्ने ।

५) जलाशययुक्त आयोजनाहरू निर्माण गर्ने भनी सो क्षेत्रमा भौतिक पूर्वाधारका कार्यहरू र सडक निर्माणमा विवाद देखिएकोले सो क्षेत्रमा पूर्वाधारको कार्य अगाडि बढाउन स्पष्ट हुनुपर्ने ।

६) सडक मर्मत संभारका लागि केन्द्रिय बजेटमा नै बजेट छुटायाउनु पर्ने साथै सडक मर्मतको लागि उठेको रकम अर्थ मन्त्रालयले पूर्ण रूपमा सडक बोर्डलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने ।

८.१० उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय

क) उद्योग

१) सुनसरी जिल्ला साविकको अमडुवा गा.वि.स. हालको बर्जु गाउँपालिकामा अवस्थित मोरङ्ग सुगर मीलको करिव ३१४ विगाहा जग्गामा विशेष आर्थिक क्षेत्र स्थापना गर्न जग्गा प्राप्ती सहमतिको लागि अर्थ मन्त्रालयमा पठाइएकोमा हालसम्म सहमति प्राप्त नभएको । उक्त जग्गा २०२४ सालमा नापी गर्दा सीधै मोरङ्ग सुगर मीलको नाममा जग्गा दर्ता भई भोग चलन गर्दै आएकाले उक्त जग्गा खरिद गर्न नमिल्ने र जग्गा सेजको नाममा नामसारी हुनुपर्ने भन्ने छलफलको क्रममा अर्थ मन्त्रालयबाट मौखिक राय प्राप्त भएकोले सो जग्गा प्राप्तिको लागि पहल हुनुपर्ने ।

२) नेपालको संविधानवमोजिम प्रदेशको एकल अधिकार अनुसूची ६ (२०) मा औद्योगिकीकरण भन्ने व्यवस्था रहेको । संघ र प्रदेशको साझा अधिकार अनुसूची ७ (१५) मा उद्योग तथा खनिज र भौतिक पूर्वाधार र (२१)मा गरीबी निवारण र औद्योगिकीकरण भन्ने रहेको । स्थानीय तहको एकल अधिकार सूचीमा उद्योग सम्बन्धी कुनै अधिकार रहेको नदेखिएकोले संवैधानिक व्यवस्थाबमोजिम हाल घरेलु तथा साना उद्योग विभाग र समिति मातहतका जिल्ला स्थित कार्यालयहरूबाट सम्पादन भइरहेको काम, बजेट तथा सम्पत्ती समेत हस्तान्तरण गर्न सैद्धान्तिक तथा कानुनी अड्चन देखिएकोले घरेलु तथा साना उद्योग विभाग र समिति मातहतका जिल्लास्थित कार्यालयहरूलाई प्रदेश सरकार मातहत राखी उक्त कार्यालयहरूले साविकबमोजिम कार्य सम्पादन गर्दै जाने र प्रदेश सरकारले कानुन बनाई स्थानीय तहको क्षमता र आवश्यकताबमोजिम स्थानीय तहलाई अधिकार निक्षेपण हुँदै जाने गरी निर्णय हुनुपर्ने ।

८.११ श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय

१) वैदेशिक रोजगारीसँग सम्वन्धित सूचना एवम् सेवा प्रवाहलाई सरल, सहज र पारदर्शी बनाउन विभिन्न मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालयहरूलाई विद्युतीय संजालीकरण (Online network) मा आवद्ध गर्ने सम्बन्धित निकायको तत्परतापूर्वक सहयोग, समन्वय र सहकार्य हुनुपर्ने ।

२) छिमेकी मुलुकहरूबाट रोजगारीका लागि नेपाल आउने श्रमिकको अभिलेख राखी तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्ने कार्यमा उच्चस्तरीय प्रतिवद्धता आवश्यक रहेको ।

३) बालश्रम निवारणसम्वन्धी राष्ट्रिय गुरूयोजना, व्यवसायजन्य स्वास्थ्य तथा सुरक्षा नीति, वैदेशिक रोजगार ऐन २०६४ को संशोधन, श्रम नियमावली जस्ता नीतिगत एवं कानूनी सुधारका विषयलाई तार्किक निस्कर्षमा पुर्‍याउन सम्वद्ध निकायको सर्थकतापूर्ण सहयोग एवम् समन्वयको आवश्यकता रहेको ।

४) स्वदेशमै अभियानको रूपमा ठूलो संख्यामा रोजगारी सिर्जना गर्न विभिन्न क्षेत्रगत मन्त्रालयहरू बीच समन्वय एवम् सहकार्यलाई प्रभावकारी बनाउनु पर्ने । यसका लागि श्रम तथा रोजगार क्षेत्रलाई उच्च प्राथमिकता दिई आवश्यक साधन श्रोतको व्यवस्था समेत हुनुपर्ने ।

५) वैदेशिक रोजगारीलाई सुरक्षित एवम् वढी प्रतिफलयूक्त बनाउन प्रमुख गन्तव्य मुलुकहरूसँग द्विपक्षीय श्रम सम्झौता गर्नका साथै रोजगारदाताको तर्फबाट पेश गरिने मागपत्र अनलाइन माध्यमबाट सिफारिस गर्न व्यवस्थाका लगि सम्वद्ध निकायसँग सहयोग, समन्वय एवम् सहकार्य आवश्यक भएको ।

६) सामाजिक सुरक्षा कोष सम्वन्धमा भएको कानूनी व्यवस्था र विद्यमान अभ्यास सम्वन्धमा अर्थ मन्त्रालय र श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालयवीच स्पष्टता कायम हुन जरूरी देखिएको ।

८.१२ रक्षा मन्त्रालय

१) काठमाडौं तराइ मधेश द्रुतमार्ग सडक आयोजनामा देहायका समस्याहरू रहेकोले समाधान गरिनुपर्नेः

(क) खोकनामा सडकको निर्धारित रेखाङ्कन क्षेत्रमा पुरातात्विक महत्वको मठ मन्दिर परेका कारण सडकको रेखाङ्कन (Alignment) परिवर्तन गर्नुपर्ने अवस्था रहेको ।

(ख) वेश क्याम्प तथा सडक निर्माण स्थलमा विद्युत आपूर्ति सहज हुनुपर्ने ।

(ग) वेश क्याम्प तथा सडक क्षेत्रमा इन्टरनेट सेवा आपूर्ति हुनुपर्ने ।

(घ) सडक क्षेत्रमा जग्गा अधिग्रहण तथा घर टहराको क्षतीपूर्तिसम्वन्धी समस्या समाधान हुनुपर्ने ।

(ङ.) निर्माण सामग्रीहरूको सहज आपूर्ति हुन पर्ने ।

(च) विष्फोटक पदार्थको सरल र सहज आपूर्ति र निर्माण सामग्रीको भन्सार छुट प्रकृयालाई सरलीकरण गर्नुपर्ने।

(छ) ठिङ्गन-लेनडाँडा क्षेत्रमा कान्तिराजपथको एलाइन्मेन्टसँग खप्टिएको हुनाले विकल्प खोज्नुपर्ने ।

८.१३ महिला, बालवालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय

१) संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारहरूवीच प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य हुन नसकेको ।

८.१४ परराष्ट्र मन्त्रालय

१) आर्थिक कूटनीति सञ्चालनका लागि नेपालमा विद्यमान अवसरहरूका बारे विदेशस्थित नेपाली नियोगहरूमार्फत प्रचार प्रसार गर्नुपर्ने भएकोले यसका लागि आवश्यक पर्ने तथा प्रभाव पार्ने नीति तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा विभिन्न सरकारी तथा अर्ध-सरकारी निकायहरूको परराष्ट्र मन्त्रालयलाई सम्पर्क मन्त्रालय (Focal Ministry) बनाउनुपर्ने ।

२) आर्थिक कूटनीतिका कार्यक्रमहरूलाई प्रभावकारी बनाउन समन्वय कायम गर्नुपर्ने । यसका लागि कुनै पनि सरकारी तथा अर्ध-सरकारी निकायले विदेशमा आर्थिक कूटनीतिका विभिन्न आयामहरूमा कार्यक्रम गर्दा परराष्ट्र मन्त्रालय र सम्बन्धित नियोगसंग परामर्श गरी कार्यक्रम तय गर्ने व्यवस्था हुनुपर्ने ।

३) विकास सहायता नीति, २०७१ को बुँदा नं. ३.१ मा अर्थमन्त्रीको अध्यक्षतामा परराष्ट्र सचिवसमेत रहेको विकास सहायता कार्यान्वयन समिति रहेको भए तापनि उक्त समितिको बैठक हालसम्म बस्न सकेको छैन । वैदेशिक सहायतालाई आर्थिक स्रोत जुटाउने विषयको रूपमा मात्र नहेरी आर्थिक सहायतासंगै भित्रिने विभिन्न पक्षहरूको पनि विश्लेषण गर्न जरूरी रहेको सन्दर्भमा नेपालको राष्ट्रिय हित, सुरक्षा र रणनीतिक महत्वका कतिपय विषयहरूलाई ध्यान दिंदै कुनै खास मुलुकसंगको सम्बन्ध र प्राथमिकताबारे परराष्ट्र मन्त्रालयको अनुभवलाई प्रयोग गर्नुपर्ने भएकोले अर्थ मन्त्रालयले विकास सहायता प्राप्त गर्ने सिलसिलामा गरिने वार्ता तथा सम्झौता प्रक्रियामा परराष्ट्र मन्त्रालयको अनिवार्य प्रतिनिधित्व हुनुपर्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने ।

४) सक्षम, क्षमतावान र व्यावसायिक कर्मचारीले मात्र संस्थागत कार्यकुशलता हासिल गर्न सक्ने सन्दर्भमा निजामती सेवा तथा नियमावलीले तीन महिनाभन्दा बढी तालिम तथा अध्ययनमा जाने निजामती कर्मचारीले बढुवामा पाउने अंक कम भइ क्षमता अभिवृद्धिमा नकारात्मक असर पर्न गएकोले क्षमता अभिवृद्धिमा बाधा पर्ने यस्ता नीतिहरूमा क्रमशः सुधार गर्दै अध्ययन अनुसन्धानमा आधारित नीति निर्माण कार्यलाई समेत प्रोत्साहन गर्दै लानुपर्ने ।

८.१५ राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समितिको बैठकमा प्रस्ताव गर्न समस्या नभएका मन्त्रालयहरू

४२ औं राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समितिको बैठकमा निर्णयका लागि अर्थ मन्त्रालय, सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय,गृह मन्त्रालय, वन तथा वातावरण मन्त्रालय र संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयवाट कुनैपनि समस्या प्रस्तुत नभएको ।

९. आयोजनाहरूको स्थलगत निरीक्षण

आ.व. वर्ष २०७४/७५को दोस्रो चौमासिकसम्ममा आयोगका पदाधिकारीको नेतृत्वमा गरिएको स्थलगत अनुगमनबाट आयोजनाहरूमा देखिएका समस्या तथा समाधानका सुझावहरू

१) प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण आयोजनामा वाढीवाट पुगेका क्षतिको अनुगमनः

समस्याहरूः

(१) बाढीवाट वारा जिल्लाको ११,१६० हेक्टर धानखेतीयोग्य जग्गामा क्षति पुगेको ।

(२) माछापालन गरिएको ३०० हेक्टर क्षेत्रमा वाढीवाट क्षति पुगेको ।

(३) वाढीवाट तरकारी खेती गरिएको ७,४४० हेक्टर जग्गामा क्षति पुगेको ।

सुझावहरूः

(१) भविष्यमा विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना तयार गर्नुपर्ने ।

(२) तराईमा विपद् पूर्व सचेतना प्रणाली निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्ने ।

(३) अनुदान सहितको गहुँको विउ र तरकारीको विउ राहतको रूपमा तत्काल उपलब्ध गराउने ।

(४) बाढीलाई प्रतिरोध गर्न सक्ने जातको धानखेतीलाई प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने ।

(५) कृषि विमालाई कृषि व्यववायको अभिन्न अंगको रूपमा कृषकले अंगीकार गर्नुपर्ने वातावरण निर्माण गर्नुपर्ने ।

२) कृषि मन्त्रालय अन्तर्गत सञ्चालित कार्यक्रमहरूः

क) सुपरजोन कार्यान्वयन इकाई (धान) वनियानी झापाः

समस्याहरूः

(१) साना तथा अधिया कृषकहरूको वढी संलग्नता रहेको तर कृषि पेशामा जग्गाधनीको संलग्नता कम रहेको,

(२) केवल निर्वाहमुखी कृषि प्रणाली हुनाका साथै कृषिमा व्यावसायीकरण यथेष्ट रूपमा हुन नसक्नाले कृषि उत्पादन र उत्पादकत्वमा निकै कमी देखिएको,

(३) उत्पादित कृषि उपजको उचित वजार व्यवस्था नहुनु, सक्रिय जनशक्ति विदेश पलायन हुनाले पनि कृषि उत्पादनमा वढ्दो उत्पादन लागत देखिएको, जलवायु परिवर्तनको केही नकारात्मक प्रभाव महशुस भएको ।

(४) जग्गाको वढ्दो खण्डीकरण र घडेरीकरणले गर्दा उर्वर कृषि भूमिमा ह्रास आउनुका साथै उत्पादकत्वमा कमी आएको,

(५) ग्रामीण तथा पूर्वाधारहरूको अभावले गर्दा उत्पादनका सामग्रीहरूको पर्याप्त आपूर्ति तथा विक्री वितरणमा समस्या हुने गरेको ।

(६) अनुसन्धान, शिक्षा र प्रसारको कमीले गर्दा पनि विषादीको सुरक्षित प्रयोगवारे जानकारीको अभाव देखिएको

सुझावहरूः

(१) परियोजनाका तर्फवाट समाधान हुन नसक्ने समस्या र सोको समाधानका लागि आवश्यक हुने श्रोत, साधन र समन्वयमा जोड दिनुपर्ने ।

ख) झापास्थित Custom Hiring Center:

समस्याहरूः

(१) महिलामैत्री यन्त्रहरूको आवश्यक व्यवस्था नभएको र कृषि उत्पादन र उत्पादकत्वमा महिलाको सहभागिता न्यून रहेको ।

सुझावहरूः

(१) कृषिको व्यवसायी र औद्योगीकरणका लागि यस्ता सेन्टरहरू र पोष्ट हार्भेष्ट सेन्टरको स्थापना गरी कृषि क्षेत्रमा बढ्दो लागत र आयातमा न्यूनीकरण गर्नुपर्ने ।

ग) गोरखा टी र इलामेली चिया उत्पादक संस्था, फिक्कल इलामः

समस्याहरू:

(१) नेपालको अर्गानिक चियाको विश्व वजार राम्रो भएको सन्दर्भमा सरकारले निजी चिया उत्पादनहरूलाई विशेष सहयोग गर्नु आवश्यक भए तापनि सहयोग प्राप्त हुन नसकेको ।

(२) निजी चिया उत्पादकहरूलाई पनि सरकारले विशेष सहयोग गर्नुपर्ने ।

(३) चिया उद्योगमा कार्यरत कामदारहरूलाई उचित मूल्य नदिएको ।

(४) चिया विस्तार आयोजनावाट किसानहरूलाई राम्रो सेवा उपलव्ध नभएको ।

सुझावहरू:

(१) कफि चिया उद्योगलाई अर्ग्यानिक बनाउनुपर्ने ।

(२) किसानले उत्पादन गरेको हरियो पत्तिको उचित मूल्य निर्धारण गर्नुपर्ने ।

घ) पूर्वाद्ध डेरी उद्योगः

समस्याः

(१) झापाको अर्जुनधारा नगरपालिकामा संचालनको रहेको डेरी उद्योग क्षेत्रमा पनि सुपारी जोन स्थापना गर्न आवश्यक भए सुपारी जोन स्थापना हुन नसकेको ।

सुझावः

(१) डेरी उद्योग क्षेत्रमा सुपारी जोन स्थापना गर्न छिट्टै कार्यान्वयन लैजान आवश्यक रहेको ।

३) व्यावसायिक कृषि तथा व्यापार आयोजनाः

समस्याहरू:

(१) डायमण्ड एग्रिकल्चर एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि. झापामा वजारको माग अनुसार सुँगुरको मासु उत्पादन गर्न नसकेको ।

(२) वधशालाको लागि मेशिन जडान कार्य शुरू गर्न नसकिएको ।

(३) पूर्वाद्ध कृषि सहकारी संस्था लि.ले दुग्धजन्य पदार्थको उत्पादन तथा विक्री वितरण समेत गर्नुपर्ने भनिएकोले तत् सम्वन्धमा अनुभव र ज्ञान नभएका मानिसहरू संलग्न भएमा जोखिम हुने संभावना रहेको ।

सुझावहरू:

(१) उप-आयोजनाहरू संचालन गर्नुपर्ने उद्यमीहरूको प्राविधिक ज्ञान र दक्षता अभिवृद्धि तथा परामर्श सेवा उपलव्ध गराउनु आवश्यक देखिएको ।

(२) कृषि उद्यमीहरूलाई अनुदान भन्दा सहुलियतपूर्ण ऋण उपलव्ध गराउनमा जोड दिनुपर्ने ।

४) नारायणघाट - मुग्लिन सडक आयोजनाः

समस्याहरू:

(१) आयोजना कार्यान्वयनमा सामान्य प्रशासन समूहको नायव सुव्वा दरवन्दी लामो समयदेखि रिक्त भएको हुँदा दोश्रो चरणको मुआव्जा वितरण लगायत अन्य प्रशासनिक कार्यमा अवरोध उत्पन्न भएको।

(२) आयोजना कार्यान्वयनको समयसीमाको म्याद थप गरिएको भएतापनि थपिएको म्याद अनुरूप पनि लक्ष्य अनुसारको प्रगति नभएको ।

(३) तीनवटै प्याकेजका ठेकेदार कम्पनीका प्रतिनिधिहरूसंग भएको छलफलमा आयोजनाको काम विविध कारणले अझै पनि समयमा सक्न कठिनाई भएको जानकारी अनुगमन टोलीसमक्ष गराइएको भएतापनि विद्यमान वाधा अड्चन हटाई समयमै काम सम्पन्न गर्न निर्देशन भएको ।

(४) साँघूरा घुम्तीहरूमा लामा र अधिक भार वोक्ने सवारी साधन गुड्नु, लेन अनुशासनको उल्लघंन, साँघूरो पूल तथा सडक अनि ठूला सवारी साधनले गर्दा आयोजनाको कार्यमा वाधा उत्पन्न भएको ।

(५) जलविरेदेखि कालीखोला पहिरोको बढी संभाव्य जोखिम सम्भावित क्षेत्र रहेको । साथै टोपे खोलाको पहिरो र कालीखोलाको पहिरो पनि प्रमुख वाधकका रूपमा रहेको ।

(६) स्थानीय रोजगार सृजनामा मद्दत नै पुर्‍याएको पाइयो तर सीप नचाहिने कार्यमा मात्र उपयोग भएको र आधुनिक मेशिनरी, औजार र प्रविधिको ज्ञान हस्तान्तरण गर्नुपर्ने गरी तालीम प्रदान नभएको ।

सुझावहरू:

(१) राजधानीलाई अन्य भूभागसंग जोड्ने एक प्रमुख मार्ग भएको र राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारको निम्ति समेत एक महत्वपूर्ण आयोजना भएकोलेसडक स्तरोन्नतिका कार्य हुँदा आवागमनको विकल्प पहिचान गरेर कार्य अघि वढाइन उपयुक्त हुने ।

(२) सवारी चापलाई व्यवस्थापन गर्न भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, ट्राफिक प्रहरी र सम्वन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरूले सवारी आवागमन निषेधको उपयुक्त समय निर्धारण गरी सडक विस्तारको कार्यलाई सहजीकरण गर्नुपर्ने ।

(३) भीर कटान कार्यमा स्लोप निर्धारण गर्दा भविष्यमा कुनै पनि दुर्घटना र अप्ठ्यारो परिस्थिति उत्पन्न नहुने गरी गर्नुपर्नेमा सो गरेको नपाइएकोले यस विषयमा सडक विभागले समेत कडाइकासाथ निर्देशन हुन आवश्यक देखिन्छ ।

(४) स्थलगत अनुगमन तथा निरीक्षणवाट आवश्यक निर्देशन भए तापनि काममा ढिलासुस्ती गरेको पाइएको सरोकारवाला निकायले यस विषयमा सावधानी अपनाउनु आवश्यक देखिन्छ ।

(५) आयोजना सम्पन्न भइसकेपछि पनि यस सडक खण्डमा रहेका १८ वटा पूलहरू विस्तारित सडकका तुलनामा अत्यन्त साँघूरा हुने भएकाले आवागमनमा कठिनाई सृजना भई ट्राफिक व्यवस्थापनमा असहजता हुने भएकाले यथाशीघ्र विस्तार वा निर्माणको कार्यमा सडक विभागले अग्रसरता देखाउन आवश्यक रहेको ।

(६) भविष्यमा पहिरोजन्य प्रकोप नियन्त्रणका लागि भएको वायो इन्जीनियरिङसम्वन्धी कार्यमा सरोकारवालाहरूको ध्यान पुग्नुपर्ने ।

५) मेलम्ची खानेपानी आयोजनाः

समस्याहरू:

(१) राजनीतिक संक्रमणकाल लगायतका कारण जग्गा प्राप्ति र सहायक पूर्वाधार निर्माणमा लामो समय (२००१ देखि २००९) लागेको।

(२) समय समयमा हुने स्थानीय अवरोध एवं स्थानीय वासिन्दाका मागहरू बढेको ।

(३) पुरानो ठेक्का तोडी नयाँसंग ठेक्का सम्झौता गर्न थप समय लागेको ।

(४) ठेक्का सम्भौताकर्ताको कमजोर नगद प्रवाह (NC: EURO Ratio 28:72)रहेको।

(५) आयोजना प्रमुखहरूको छिटो छिटो सरूवा भैरहनु (२०५६ साल देखि हालसम्म १० पटक) ।

सुझावहरू:

(१) आयोजनालाई छिटो सम्पन्न गर्न ग्याल्थुम सिन्धु खण्डको सुरू भेन्टिलेसन साफ्टस्को निर्माण कार्य यथाशक्य चाँडो सम्पन्न गर्नुपर्ने ।

(२) हाललाई मुहानबाट डि.आइ. पाइपमार्फत सुरूङमा खानेपानी पठाउने अस्थायी व्यवस्थाको लागिहेडवर्क्सको निर्माण कार्य यथाशिघ्र छिटो सम्पन्न गर्नुपर्ने ।

(३) आयोजना संचालनका समयमा टनेल सर्भेलियन्स सिस्टममा आउन सक्ने जटिलताहरूलाई न्यूनीकरण गर्न उचित प्रविधि एवं दक्ष प्राविधिक जनशक्ति परिचालन गर्नुपर्ने ।

(४) वैदेशिक ऋणमा निर्माण गरिएको आयाजना हुनाले ऋण तिर्ने प्रयोजनको लागि समेत खानेपानीको उचित शुल्क निर्धारण हुनुपर्ने ।

(५) आयोजना दोश्रो चरण अन्तर्गत याङ्गी र लार्के खोलाबाट १७/१७ करोड लिटर प्रतिदिन प्राप्त हुनसक्ने संभाव्यता भएकोले सो आयोजना यथाशीघ्र अगाडि बढाउनुपर्ने ।

६) घरेलु तथा साना उद्योग विकास समिति, स्याङ्जाः

समस्याहरू:

(१) दोस्रो चौमासिकको अन्त्य भई सक्दा समेत विकास कार्यक्रम शुरू नभएका एवं थोरै कार्यक्रम पनि सम्पन्न नभएको देखिदा कार्यक्रमको प्रभावकारिता नदेखिएको ।

(२) कार्यक्रमको अवधि धेरै छोटो हुंदा उद्यमीहरूलाई नियमित परामर्श र सहयोग गर्न सहज नभएको ।

(३) गाइ पालनमा संलग्न उद्यमीहरूले १८% व्याज तिर्नु पर्ने, दाना तथा औषधि समेत सहकारी संस्थाबाट नै खरिद गर्नुपर्ने साथै दुध पनि बजार मूल्यभन्दा धेरै कम प्रति लिटर रू.४७- मा सहकारी संस्थामा नै विक्री गर्नुपर्ने बाध्यता भएको ।

सुझावहरू:

(१) नयाँ उद्यमी सृजना गर्दा स्थानीय कच्चा पदार्थ, बजार र प्रविधिलाई ध्यान दिएर उद्यमी सृजना गर्ने एवम् उद्यममा संलग्नलाई स्तरोन्नतीमा ध्यान दिनुपर्ने ।

(२) उद्यमीहरूलाई आफ्नो व्यवसाय स्वतन्त्र रूपमा गर्न सक्ने गरी प्राथमिक क्षेत्र कर्जाको सुविधाका लागि सहजीकरण गर्नुपर्ने ।

(३) उद्यमीहरूको मागबमोजिम पशुपालनसम्बन्धी एडभान्स तालिम, बजारीकरण र लेखा व्यवस्थापनसम्बन्धी तालिम दिन जरूरी रहेको ।

(४) गरीवी निवारणका लागि लघु उद्यम विकास कार्यक्रम (MEDPA) लाई अझ प्रभावकारी बनाउन एवं उद्यमीहरूलाई परामर्श तथा सहयोगका निमित्त बहुवर्षे कार्यक्रमका रूपमा सञ्चालन गर्नुपर्ने ।

(५) स्थानीय तहमा लघु उद्यम सहजकर्ताहरू समेत रहेको उद्यम विकास एकाई राख्नुका साथै गरिवी निवारणका लागि लघु उद्यम कार्यक्रम रणनीतिक योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्नुपर्ने ।

७) प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, तरकारी जोन, चितवन

समस्याहरू:

(१) तरकारी जोनको रूपमा तोकिएको क्षेत्रमा जमीनको खण्डीकरण भईरहेको र तीव्र रूपमा शहरीकरण बढी रहेको सन्दर्भमा कृषिका क्रियाकलाप संचालन हुन कठीन भएको ।

(२) प्राविधिक हिसाबले कृषिमा यान्त्रिकीकरण सम्भावना बढ्दै गए पनि चक्लावन्दीका लागि जग्गा प्राप्त गर्न कठीन रहेको ।

(३) आयोजनाले उत्पादनमा नै जोड दिएको तर मूल्य अभिवृद्धि गरेर बजारमा पुऱ्याउने क्रियाकलाप संचालन नगरेको।

(४) वीमाको भुक्तानी पाउन व्यहोर्नु पर्ने झमेला गर्दा तरकारी उत्पादकहरू बीमामा आकर्षित हुन नसकेको

(५) अनुसन्धान कार्यमा संलग्न रहने नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषदबाट जोनको लागि कर्मचारीको व्यवस्थापन हुन नसकेको ।

(६) आ.व. २०७४/०७५ मा भकारो सुधार जस्ता क्रियाकलाप राखेर आयोजनाले स-साना क्रियाकलापमा ध्यान केन्द्रित हुने सम्भावना एकातर्फ देखिन्छ भने चितवनमा कृषकहरूलाई एउटा गोठलाई रू ५२०० उपलव्ध गराएर के सहयोग गर्न खोजिएको हो भन्ने विषयमा आयोजनामा प्रष्टता नदेखिएको ।

सुझावहरू:

(१) कृषि भूमिको वर्गीकरण गरेर कृषि भूमिलाई आवासीय रूपमा प्रयोग गर्न नपाउने व्यवस्था तुरून्त लागू गरिनुपर्छ ।

(२) तरकारी जोनको आधार रेखा तथ्याकं तयार गर्नुपर्ने र यसका आधारमा कृषकहरूलाई अनुदान र कर्मचारीहरूलाई प्रोत्साहन भत्ता उपलव्ध गराउने कार्य गरिनुपर्ने ।

(३) प्रोसेसिङ र प्याकेजिङ जस्ता कार्य गरेर मूल्य अभिवृद्धि गर्दै बजारमा कृषकहरूले राम्रो मूल्य प्राप्त गर्ने वातावरण तयार गर्नुपर्ने ।

(४) केराको बोटमा क्षति भएमा प्रति बोट रू २०० बीमा वापतको रकम उपलव्ध गराए झैं तरकारीको क्षति उपलब्ध गराउने सरल प्रणालीको विकास गर्दै किसानहरूलाई जोखिम न्यून गर्नका लागि वीमा गराउने वातावरण तयार गर्नुपर्ने ।

(५) चितवनमा कृषकहरूलाई एउटा गोठ सुधार गर्न रू. ५२०० उपलव्ध गराउने क्रियाकलाप तुरून्त वन्द गरिनुपर्ने।

(६) नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्को भूमिका प्रष्ट पार्दै जोन कार्यालय, चितवनसँग सहकार्य गर्ने व्यवस्था गर्ने ।

(७ बढ्दो यान्त्रिकरणले गर्दा ठूलो कित्तामा खेती गर्न सम्भव हुने समय रहेकोले चक्लावन्दीमा खेती गर्नका लागि वातावरण तयार गर्न कृषि विकास मन्त्रालयले प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने ।

(८) परियोजना कार्यान्वयन ईकाई, चितवनले तरकारी उत्पादकहरूलाई विक्रेताको तर्फबाट खरिद गर्ने सुनिश्चितता गराउने वातावरण तयार गर्नुपर्ने ।

१०. विकास आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको स्वतन्त्र तेस्रो पक्षबाट भएको मूल्यांकनको सारांश

१०.१ गरिबी निवारण कोष

पृष्ठभूमि:

गरीब तथा पिछडिएका समूहहरूलाई विकास प्रयासहरूमा मूल वाहकको रूपमा संलग्न गराई बहिष्करणमा परेका समुदायहरूलाई विकासको मूलप्रवाहमा ल्याउन एक विशेष तथा लक्षित कार्यक्रमको रूपमा बि.स. २०६३ मा गरिबी निवारण कोषको स्थापना भएको हो । गरिबी निवारण कोष ऐन २०६३ अन्तर्गत यो कार्यक्रम सञ्चालित छ । यसले देशभरिका ६६ जिल्लामा कार्यक्रम विस्तार गरी हालसम्म ३२,००० सामुदायिक संस्थाहरूको गठन गर्नुका साथै विभिन्न आय आर्जन तथा साना पूर्वाधारका कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेको छ । यसले परम्परागत रूपमा लिङ्ग, जात, जातीयता तथा भौगोलिक अवस्थाका कारणले बहिष्करणमा परेका समूहहरूप्रति विशेष ध्यान दिँदै ग्रामीण गरीबहरूको बसोबासको अवस्था तथा जीवनस्तरमा सुधार गर्ने प्रयास गर्दछ ।

कोषको परिचय

सम्माननीय प्रधानमन्त्रीज्यूको अध्यक्षतामा रहने १२ सदस्यीय सञ्चालक समिति कोषको नीतिगत मार्गदर्शन तथा कार्यक्रम स्वीकृतिका लागि जिम्मेवार रहन्छ । सरकारले विकास विषयका व्यावसायिक व्यक्तिहरूमध्येबाट कोषका उपाध्यक्ष र पाँच जना सदस्यहरूको नियुक्ति गर्दछ भने राष्ट्रिय योजना आयोगका सचिव, राष्ट्रिय महिला आयोगका अध्यक्ष, राष्ट्रिय दलित आयोगका अध्यक्ष र स्थानीय तह सम्बन्धी संजालका अध्यक्षहरू पदेन सदस्य रहने व्यवस्था छ ।

यसको कार्यसम्पादन प्रभावकारी तथा लक्षितवर्गलाई पारेको प्रभाव उत्साहजनक छ । यसमार्फत मुख्यरूपमा रोजगारी सिर्जना, आय आर्जन, सामाजिक परिचालन, क्षमता विकास, ग्रामिण सामुदायिक पूर्वाधार निर्माण, सिर्जनशील तथा विशेष कार्यक्रम लगायतका गतिविधिहरू सञ्चालन भईरहेका छन् । यस कार्यक्रमबाट हालसम्म करिब ८ लाख घर परिवारहरू लाभान्वित भएका छन् । साथै ८०५ भन्दा बढी अति गरिब एवम् पिछडिएको वर्ग र ७२५ महिलाहरू लाभान्वित वर्गमध्ये पर्दछन् ।

कोषको प्रभाव मूल्याङ्कन:

तीन चरणमा सञ्चालन भएका यस कोषका कार्यक्रमहरूको प्रभाव र कोषको संरचनात्मक ब्यबस्था एवम् सञ्चालन प्रक्रिया सम्बन्धमा राष्ट्रिय योजना आयोगले मूल्यांकन कार्य भर्खरै सम्पन्न गरेको छ । आयोग, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, अर्थ मन्त्रालय, विश्व बैंकका प्रतिनिधि र एक मूल्यांकन विज्ञसमेत रहेको निर्देशक समितिले सहजीकरण गरेको यस मूल्यांकनका प्रमुख नतिजा र सुझावहरू प्राप्त भएका छन् ।

निष्कर्ष तथा सुझावहरू:

क) घुम्ती कोषको प्रभाव:

- बिस्तृत प्रभाव मूल्याङ्कन टोलिले संलग्न सदस्यहरूको उच्च स्वामित्व, कोषले उपलब्ध गराएको घुम्ती कोष (Revolving Fund) को महत्वपूर्ण भूमिका आदिको कारणले यो कार्यक्रम प्रभावकारी रहेको देखाएको छ ।
- घुम्ती कोषको उपयोग आय आर्जनका गतिविधिहरूमा भइरहेको तथा केही सामाजिक परिचालकहरूको सहयोगमा पूर्ण रूपमा सामुदायिक संस्थाद्वारा सञ्चालित र नियन्त्रित देखिन्छ ।

- वितरणमा समूहद्वारा पूर्ण रूपमा नियन्त्रण रहेको यो कोषको कुल घुम्ती रकम १९ अर्ब रहेको छ, जसमध्ये १५ अर्ब कोषद्वारा प्रदान गरिएको र ४ अर्ब समुदाय संस्थाद्वारा सिर्जित देखिन्छ। यसले ग्रामिण तहमा हुने गरेको चक्रबृत्ति ब्याज बाट मुक्ति दिएको बुझाई समुदायिक संस्थाको रहेको छ।
- कोषले सानो स्तरका पूर्वाधार जस्तै सिंचाई, साना-जलविधुत् तथा ठुलो स्तरका ग्रामीण सडक, बिद्यालय भवनहरूको बिकाशमा सहयोग पुर्याएको देखिन्छ र यसले सामाजिक तथा मानवीय आयामका बहुआयामिक गरिबी घटाउन मद्दत गरेको छ।
- कोषको सामाजिक परिचालनको पक्ष परिमाणात्मक र गुणात्मक रूपमा उत्कृष्ट देखिदैन । यसले रूपान्तरणकारी भन्दा समूह निर्माण तथा परिचालनको ढाँचा अवलम्बन गरेको छ। त्यसकारण, समुदाय संस्थामा भएको कुनै महत्वपूर्ण सामाजिक सशक्तीकरण को असर र प्रभावले गरिबी निवारण कोषलाई प्रतिनिधित्व नगर्ने देखिन्छ।

ख) गैह्रआय सम्बन्धी प्रभावहरू:

- आय वृद्धि भएको तथा गुणस्तरीय जीवनप्रति सजगता अभिवृद्धि भएको,
- महिला तथा पिछडिएको समूहहरूमा जागरूकता अभिवृद्धि भएको,
- न्यून ब्याजदरमा रकम उपलब्ध भएको,
- समुह कार्यमा वृद्धि भएको,
- सामाजिक आत्मसम्मान, मर्यादा तथा आत्मविश्वासमा वृद्धि भएको,
- स्वास्थ्य, तथा शिक्षा सम्बन्धी सचेतना अभिवृद्धि भएको।

बिस्तृत प्रभाव मूल्याङ्कनको क्रममा अन्तर्वार्ता तथा सहायक श्रोतहरूको जानकारी अनुसार गरिबीलाई कोषको कार्यक्रमले मात्र नभई बहुपक्षको कार्यक्रमबाट असर परेको देखिन्छ।

सबल तथा दुर्वल पक्षहरू:

मूल्याङ्कनले औल्याएका केही सबल तथा दुर्वल पक्षहरू यसप्रकार छन्।

क) सबल पक्षहरू:

- वास्तविक लाभग्राहीसम्म पहूँच र प्रभावकारी लक्षित बर्ग पहिचान भएको
- व्यापक समुदाय संस्थाको परिचालन गरिएको
- समुदायमा प्रत्यक्ष लगानी भएको
- मागमा आधारित तथा लाभग्राही नियन्त्रित प्रक्रिया अवलम्बन गरिएको
- पारदर्शिताको साथै उच्च जन-सहभागिता र अपनत्वता महशुस भएको।

ख) दुर्वल पक्षहरू:

- सामाजिक परिचालन कमजोर रहेको,
- निकाश (Exit) रणनीति स्पष्ट नरहेको,
- समुह विकाशको प्रभावकारी अवधारणा नलिईएको,
- सामुदायिक संस्थाको गुणस्तरीय सेवा नभएको तथा कोषको अनुगमन तथा नियन्त्रण प्रभावकारी नदेखिएको।

मूल्यांकनबाट देखिएका प्रमुख सवालहरू:

- कर्मचारीको पेशागत दक्षता, अनुभवमा भिन्नता, संलग्न बिभिन्न एकाईहरूमा पारस्परिक विश्वासको कमी र सचिवालयको दक्षता न्यून रहेको,
- भ्रष्टाचारको मुद्दाहरूमा वृद्धि भएको,
- बोर्डको संरचनामा हुने राजनीतिक चासोले सचिवालयको काममा प्रभाव परेको,
- छिटो छिटो हुने कर्मचारीको परिवर्तनले कार्यक्रमको निरन्तरतामा असर परेको,
- खर्चिलो मोडेल भएको भन्ने सरकारी तथा सरोकारवालाहरूको अनुभूति रहेको ।

सुझावहरू:

बिभिन्न खोजहरूले नेपालको गरिबी निवारणमा अग्रगामी तथा मुख्य पात्रको रूपमा गरिबी निवारण लाई पहिचान गरेको छ । यसले विशेषगरी आर्थिक रूपमा तथा रोजगारी सिर्जनाद्वारा बहु-आयामिक गरिबी सम्बोधन गर्नमा प्रभावकारी भूमिका खेलेको छ । साथै यो मूल्याँकनले महिला सशक्तीकरणमा सकारात्मक तथा प्रमुख भूमिका निर्वाह गरेको बिभिन्न तथ्यहरूद्वारा पुष्टि हुन्छ । यो कार्यक्रमले धेरैलाई गरिबीको अवस्थाबाट माथि उठ्ने अवस्थामा पुर्याएको छ । यो कार्यक्रम बन्द हुने हो भने ती मध्ये केही पुनःगरिबीको कुचक्रमा फर्किने सम्भावना देखिन्छ ।

यस कार्यक्रमको सन्दर्भमा आगामी दिनको लागि निम्न सुझावहरू प्राप्त भएको छ ।

- ठूलो कार्यबोझको रूपमा ३२,००० को संख्यामा रहेका सामुदायिक संस्थाहरू घटाउनु आवश्यक छ ।
- नेपालको गरिबीको गहनता र परिवेश अनुसार यस कोषलाई निरन्तरता दिन नपर्ने कुनै कारण नरहेको ।
- भविष्यमा स्वायत्तता तथा स्व-नियन्त्रणको ढाँचालाई आत्मसाथ गर्दै स्थानीय सरकारसँग नजीक रही काम गर्नुपर्ने गरी पुनर्संगठन गर्नुपर्ने,
- अधिकांश लाभग्राहीहरू उपभोग स्तरबाट स्तरोन्नति नभएको हुँदा सो स्तर उकास्न आयमूलक गरिबीबाट माथि उठ्ने, आपसी सहमतिमा कार्य गर्ने, सामुदायिक सँस्थासंग तालमेल गर्ने तथा कोषले कार्यपद्दती परिवर्तन गरी स्थानीय स्तरका व्यावसायिक तथा रोजगारीमूलक गतिविधिहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने र बृहत्तर वित्तीय सेवाहरू प्रदान गर्नुपर्ने,
- यस कोषले निर्माण गरेको भावी मार्ग-चित्रमा सामुदायिक संस्था, उत्पादन समूह, सामुदायिक सँस्थामार्फत बिकाश भएका सहकारी आदिसंगको बृहत संजालद्वारा ग्रामिण उद्यम तथा उद्यमशीलता निर्माण गर्न विद्यमान संरचनामा फेरबदल आवश्यक देखिन्छ । साथै विद्यमान समस्या र बर्तमान परिवेशबमोजिम सञ्चालन गर्न गरिबी निवारण कोषको सचिवालयको सञ्चालन प्रक्रिया एवम् व्यबस्थापनमा समेत सुधार आवश्यक देखिन्छ ।

१०.२ प्रारम्भिक बाल बिकास कार्यक्रम

पृष्ठभूमि

प्रारम्भिक बाल बिकास मानव जीवनको संवेदनशील अवस्था हो जसले भविश्यको संज्ञानात्मक, शारीरिक र मानसिक बिकासको आधार तयार गर्दछ । बिभिन्न अनुसन्धानले मानिसको बौद्धिक बिकासको मुख्य आधार उसको चारबर्षको उमेरमा निर्माण हुने गर्दछ भन्ने तथ्य उजागर गरेको छ । यस बिषयलाई महत्वदिई नेपालले पनि प्रारम्भिक बाल बिकास रणनीति, सन् २००४-२०१५ लागु गरेर बालबिकासका कार्यक्रमलाई कार्यान्वयनमा ल्याएको पाइन्छ ।

कार्यक्रमको मूल्याङ्कनका उद्देश्यहरू

प्रारम्भिक बाल बिकासका क्षेत्रमा हालसम्म भएका प्रयास र सोबाट प्राप्त नतिजाको अध्ययन गर्ने, प्रारम्भिक बाल बिकास रणनीतिले प्रारम्भिक बाल बिकासका अवधारणालाई राष्ट्रिय नीति, कार्यक्रम तथा सम्बन्धित निकायहरूसंग कसरी अन्तरसम्बन्धित गरेको छ र सोको कार्यान्वयनको अवस्था कस्तो छ बिश्लेषण गर्ने तथा समग्र मूल्याङ्कनको आधारमा आगामी दिनमा नयाँ रणनीतिको लागि आधार तय गर्नु यस मूल्याङ्कनका उद्देश्यहरू हुन् ।

कार्यक्रमको संक्षिप्त परिचय

प्रारम्भिक बाल बिकास रणनीति (२००४-२०१५) ले पाँचबर्ष उमेरसम्मका बालबालिकालाई प्रारम्भिक बाल बिकासको सेवा प्राप्त गर्ने समूहको रूपमा व्याख्या गरेको छ । हाल देशैभरी रहेको ३५,९९१ निजी तथा सरकारी बालबिकास केन्द्रहरूमा ९,७७,३६५ बालबालिकाहरूले प्रारम्भिक बालबिकासका सेवा उपभोग गरिरहेका छन् । प्रारम्भिक बाल बिकासको अवधारणालाई सही रूपमा सम्बोधन गरेर सोसम्बन्धी रणनीति बनेको भएतापनि यसको कार्यान्वयन रणनीति अनुरूप हुन नसक्दा कार्यक्रम केही छायाँमा परेको, यस सम्बन्धमा अन्यौलको बातावरण सृजना भएको र प्रारम्भिक बाल बिकासका कार्यक्रम एकिकृत रूपमा अगाडि बढ्न नसकेको अवस्था छ ।

मूल्याङ्कनको विधि

प्राथमिक गुणात्मक अनुसन्धान र सँगसँगै द्वितीयक स्रोत र दस्तावेजबाट उपलब्ध संख्यात्मक तथ्याङ्कको प्रयोग गरी मूल्याङ्कनका उद्धेश्यहरूलाई सम्बोधन गरिएको छ । यो मूल्याङ्कनमा मिश्रित विधिको प्रयोग गरी विभिन्न स्रोतबाट प्राप्त गुणात्मक र संख्यात्मक प्रमाणहरूको लेखाजोखा गरी मूल्याङ्कनको सर्वाङ्गीण पक्षलाई विस्तृत र गहिरो ढङ्गले हेरिएको छ । शिक्षा, स्वास्थ्य, पोषण, वास (पानी, सरसफाइ र आरोग्यता) र संरक्षणजस्ता प्रारम्भिक बाल विकासका क्षेत्रमा चुनिएका सूचकहरूको राष्ट्रिय सन्दर्भमा विवरणात्मक आँकडा दिन माध्यमिक स्रोतको उपयोग गरियो । यसबाट प्राथमिक तथ्याङ्क सङ्कलनको रूपरेखा तय गर्न र गुणात्मक अनुसन्धान विधिबाट प्राप्त सूचनालाई रूजु गर्न मद्दत पुग्यो । तथापि कतिपय क्षेत्रमा उमेरगत रूपले अलग-अलग सङ्कलन गरिएकाजस्ता महत्वपूर्ण तथ्याङ्क उपलब्ध नहुनाले माध्यमिक विश्लेषण केही सीमाबद्ध हुनपुगेको छ ।

निष्कर्ष

यो मूल्याङ्कनका प्राप्तिहरूले के देखाउँछन् भने प्रारम्भिक बाल विकास रणनीति (२०६०-२०७२) को समयावधिमा प्रारम्भिक बाल विकास सेवाहरूमा सामान्यतया सुधार भएको छ । समग्रमा प्रारम्भिक बाल विकास कार्यक्रमले प्रभावकारी सन्देश दिनसकेको देखिन्छ । पछिल्लो एक दशकमा प्रारम्भिक बाल विकास कार्यक्रममा विनियोजन गरिने बजेटमा पाँचगुणा बृद्धि भएको देखिन्छ । यसबाट यो क्षेत्रले पाएको प्राथमिकता बुझ्न सकिन्छ । सबै बालबालिकाका लागि प्रारम्भिक बाल विकास सेवाहरू विस्तार र सुधार गर्ने विषयमा बलियो राजनीतिक इच्छाशक्ति र प्रतिबद्धता देखिएबाट यो क्षेत्रको दिगोपन सुरक्षित देखिन्छ ।

ती सुधारहरूका बाबजुद, भौगोलिक वा सम्पन्नताका हिसाबले विभिन्न समूहमा पर्ने बालबालिकाको ती सेवासम्मको पहुँच र सेवाहरूको गुणस्तरमा ठूलो खाडल देखिएको छ । प्रारम्भिक बाल विकास सेवाहरू प्रदान गरिएको विषयका सन्दर्भमा सबै बालबालिकाले उनीहरूको सर्वाङ्गीण विकासका लागि आवश्यक सबै प्रकारका सेवाहरू पाइरहेका छन् भन्ने ठोस आधारहरू देखिएनन् । नेपालको प्रारम्भिक बाल विकास रणनीतिले परिकल्पना गरेअनुरूप तत्सम्बन्धी सेवाहरूको एकीकृत रूपमा प्रवाह हुननसक्दा सो नीतिको प्रभावकारितामा सबैभन्दा धेरै बाधा पुगेको देखिन्छ ।

सुझावहरू

१. प्रारम्भिक बाल विकास रणनीतिको अवधारणा विकास र परिकल्पनादेखि सबै चरणमा समग्र अपनत्व सबै क्षेत्रगत मन्त्रालयहरू र निकायहरूले पूर्वनिर्धारित ढाँचाअनुसार लिनुपर्दछ । सम्बन्धित सरकारी निकायबाट एकजना

प्रतिनिधिलाई प्रारम्भिक बाल विकास रणनीतिको मस्यौदा तयार पार्ने र पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाका लागि बनाइने आफ्नो विभागका सबै नीति तथा कार्यक्रमहरूमा रणनीतिको सामञ्जस्यता कायम गर्न लगाउनु उपयुक्त हुन्छ । एक विशिष्ट निकाय, जस्तै शिक्षा मन्त्रालयभन्दा राष्ट्रिय योजना आयोग जस्तो अन्तरक्षेत्रगत निकायले यसको समन्वय गर्नुपर्छ ।

२. नयाँ संघीय संरचनाअन्तर्गत नेपाल बृहद् विकेन्द्रीकरणमा गइ राखेकोले प्रारम्भिक बाल विकासको समग्र पद्धति निर्माण गरी सेवा प्रवाह गर्नसकिने राम्रो अवसर जुरेको छ । अधिकांश स्थानीय सरकारहरूलाई प्रारम्भिक बाल विकासको पूर्वअनुभव नहुनसक्ने भएकाले स्थानीय सरकारहरूले आ-आफ्नो प्राथमिकताअनुसार प्रारम्भिक बाल विकास सेवा हरेक स्थानीय सरकारमा अत्यन्तै फरक फरक हुनसक्ने जोखिम देखिन्छ जसले गर्दा अहिले देखिएको भौगोलिक र सम्पन्नतामा आधारित असमानता सम्बोधन हुनुको साटो झन् बल्झिने सम्भावना छ । त्यसैले स्थानीय सरकारहरूले प्रारम्भिक बाल विकास रणनीति बनाउन र सम्बद्ध सेवाहरू एकीकृत रूपमा र समतामूलक ढङ्गले प्रदान गर्न सहयोग पाउनु पर्दछ ।

३. प्रारम्भिक बाल विकास रणनीतिले गर्भावस्थादेखि शिशु पाँच वर्षको नभइन्जेल प्रारम्भिक बाल विकास अन्तर्गत केके न्यूनतम सेवाहरू पाउनुपर्ने हो स्पष्टरूपमा उल्लेख गर्नुपर्दछ । यस्तो खालको सेवाको नक्शाङ्कनमा समयगत (अर्थात् शिशुले उमेरअनुसार पाउनुपर्ने सेवाहरू) र विषयगत (अर्थात् पोषण, स्वास्थ्य, संरक्षण, वास र शिक्षालगायतका शिशु विकाससँग जोडिएका सेवाहरू) लाई समावेश गर्नुपर्दछ । त्यसैगरी कुन सेवा कुन निकाय वा अधिकारीले दिने हो सोको जिम्मेवारी पनि किटानसाथ तोकिनुपर्दछ ।

४. प्रारम्भिक बाल विकासका लागि मुख्य सेवाहरू पहिचान भएपछि, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको हिसाबले केही प्रमुख सूचकहरू तय गर्नुपर्छ जसले रणनीतिको शुरूदेखि सञ्चालन अवधिभित्र कार्यक्रमका सफलता (वा असफलता) मापन गर्न मद्दत गर्दछन् । त्यसपछि प्रत्येक मन्त्रालय र सम्बद्ध स्थानीय सरकारहरूले तय भएका सूचकअनुसार व्यवस्थापन सूचना प्रणालीमार्फत खण्डिकृत तथ्याङ्क नियमित रूपमा सङ्कलन गर्नुपर्दछ । यसरी सङ्कलन गरिएको सूचनाले कार्यक्रमको कार्यसम्पादन लेखाजोखा गर्न र भावी कार्यक्रमको रूपरेखा र सेवाप्रवाहलाई दिशानिर्देश गर्न सक्छ ।

५. प्रारम्भिक बाल विकास रणनीतिमा उल्लेख गरिएका सेवालाई भरपर्दो स्रोत योजनाले पनि साथ दिएको हुनुपर्दछ । त्यसैगरी रणनीतिले लक्षित गरेका कार्यक्रममा आवश्यक स्रोत विनियोजन गर्न बलियो राजनीतिक बचनबद्धता पनि जरूरी हुन्छ ।

६. विपन्न बालबालिकाका लागि विशेष जोड दिनुपर्दछ र प्रारम्भिक बाल विकास रणनीतिले माग र आपूर्ति पक्षको पनि स्पष्ट रूपले खाका दिनुपर्दछ जसले गर्दा ती बालबालिकाको ती सेवासम्मको पहुँचलाई सुदृढ बनाउन मद्दत पुग्छ ।

७. आगामी प्रारम्भिक बाल विकास रणनीतिले बालबालिकालाई दिइने प्रारम्भिक बाल विकास सेवाको गुणस्तरलाई स्पष्ट रूपमा तोकिदिनु पर्दछ ।

११. मन्त्रालयस्तरीय विकास समस्या समाधान समितिको बैठक विवरण

क.सं.	मन्त्रालय/निकायको नाम	मिति
१.	राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण	२०७४/१२/१५
२.	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय	२०७४/१२/२१
३.	कृषि, भूमि व्यवस्था तथा सहकारी मन्त्रालय	२०७४/१२/२९
४.	उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ मन्त्रालय	२०७५/०१/०३
५.	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	२०७५/०१/०४
६.	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उडड्यन मन्त्रालय	२०७५/०१/०४
७.	अर्थ मन्त्रालय	२०७५/०१/०५
८.	युवा तथा खेलकूद मन्त्रालय	२०७४/०१/०५
९.	गृह मन्त्रालय	२०७५/०१/०६
१०.	वन तथा वातावरण मन्त्रालय	२०७५/०१/०७
११.	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	२०७५/०१/०९
१२.	महिला, वालवालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय	२०७५/०१/१०
१३.	श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय	२०७५/०१/१०
१४.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	२०७५/०१/१०
१५.	रक्षा मन्त्रालय	२०७४/०१/१०
१६.	खानेपानी मन्त्रालय	२०७५/०१/११
१७.	शहरी विकास मन्त्रालय	२०७५/०१/११
१८.	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	२०७५/०१/१२
१९.	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	२०७५/०१/०७